

# Noordwest Overijssel
# Gebiedsgerichte aanpak

## Gebiedsanalyse

# 1. Inhoud


| | | |
|---|---|---|
| **2.** | **Inleiding** | **3** |
| **3.** | **Wat kenmerkt Noordwest Overijssel** | **5** |
| **4.** | **Thematische analyse** | **6** |
| **5** | **Rode draden uit puzzelstukjes en gebiedsdata** | **21** |
| **6** | **Waar gaan we met zijn allen aan werken?** | **32** |
| **7** | **Vervolgproces** | **41** |
| **Bijlage 1 Generieke bronmaatregelen voor de landbouw** | | **42** |
| **Bijlage 2 Uitgangspunten voor vervolgtraject landbouwleden DGC Staphorsterveld** | | **44** |
| **Bijlage 3 Annotatie DGC Wieden Weerribben over Gebiedsanalyse** | | **45** |

# 2. Inleiding

*Met één Gebiedsgerichte aanpak voor Noordwest Overijssel (GGA NWO) brengen we lijn in de diverse opgaven. In deze notitie tonen we de kern van de gebiedsanalyse van Noordwest Overijssel.*

**Onderdelen en proces gebiedsanalyse**

- Gebiedsdata met feiten en cijfers




De gebiedsanalyse is begin 2021 gestart door feiten en cijfers voor te verzamelen in een digitale database. Deze data zijn te raadplegen via de link ***GGAHUB_stikstof (arcgis.com***). Hierin zijn diverse openbare data bijvoorbeeld vanuit RIVM, CBS gebundeld per thema. Vanaf 12 mei 2021 is deze voor eenieder te raadplegen. De gebiedsdata zijn dynamisch, nieuwe data worden continue toegevoegd.

- Wat kenmerkt Noordwest Overijssel (hoofdstuk 3)

In het kort wordt het gebied beschreven alsmede de problematiek die daar speelt. De problematiek op zich is niet uniek voor het gebied, maar voor elk gebied geldt dat de situatie uniek is en daarmee ook de oplossingsrichtingen.

- Thematische analyse (hoofdstuk 4)

Op basis van de feiten en de cijfers uit de gebiedsdata en expert judgement (Arcadis / gebiedsteam NWO) is de analyse uitgewerkt in 7 thematische puzzelstukken. De thema's zijn natuur, veenweide/bodemdaling, stikstof, landbouw, water & droogte, leefbaarheid platteland en overig ruimtegebruik. De bestuurlijke Regiegroep voor Noordwest Overijssel heeft op 8 april deze thema's geselecteerd. De puzzelstukken vormen een methode, een hulpmiddel, om een overzichtelijke analyse te maken. In een aantal werksessies met het Programmateam is vervolgens ingezoomd op de inhoud en samenhang tussen de puzzelstukken (zie afbeelding van de *mural* hieronder) en heeft het Programmateam in juni schriftelijke aanvullingen gedaan. Medio juli is het concept-Werkdocument Gebiedsanalyse aan de leden van de drie Deelgebiedscommissies (DGC's) gestuurd. In de werksessies van de DGC's in augustus en september zijn de puzzelstukjes besproken. Het resultaat daarvan is de thematische analyse zoals opgenomen in hoofdstuk 3.

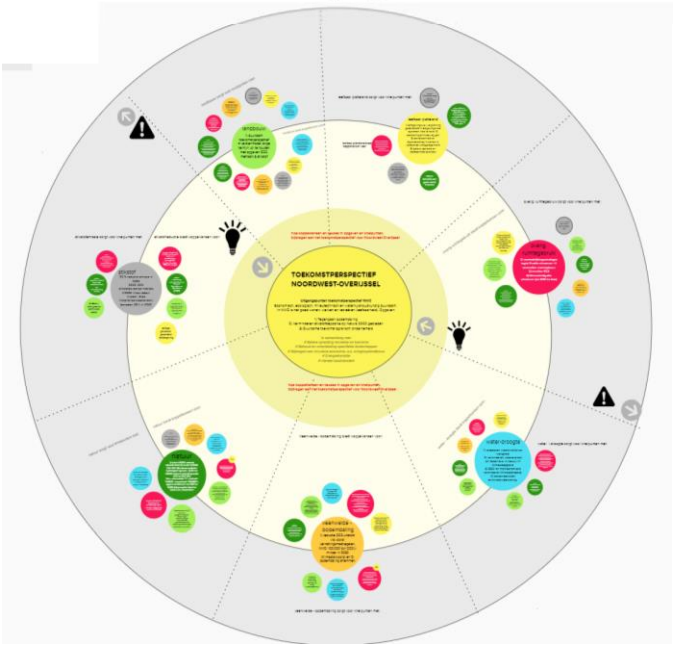
- 'Rode draden' (hoofdstuk 5)

In het Programmateam (juni) is een eerste (en in september een tweede) verkenning gedaan naar de 'rode draden' die we uit de analyse hebben gehaald. De rode draden geven vaak al meer richting dan uit de analyse naar voren komt. De rode draden zijn opgenomen in dit concept werkdocument en in oktober met de DGC's besproken en opmerkingen zijn verwerkt.

- Advies aan de Regiegroep Noordwest Overijssel

Het later toegevoegde hoofdstuk 6 *Waar gaan we met zijn allen aan werken, advies aan de Regiegroep Noordwest Overijssel* is in een schriftelijke en mondelinge ronde in oktober besproken met de leden van de DGC's. In hoofdstuk 7 is het vervolgproces van deze *Gebiedsanalyse* en het *Startdocument* verwoord.

*Resultaat werksessie met programmateam in Mural*



# 3. Wat kenmerkt Noordwest Overijssel

*Wat is het meest kenmerkend als we naar Noordwest Overijsel kijken?*

Noordwest Overijssel is uniek. Het grootste veenmoeras van noordwest Europa, met de grootste toeristische trekker van ruraal Nederland: Giethoorn. De IJsseldelta is Nederland in het klein, een laaggelegen delta waarin veen, klei en zand tussen oude rivierarmen en hooggelegen stuwwallen en keileembulten het landschap en grondgebruik bepalen. Met een bijzondere verwevenheid van landbouw, natuur, bodem, cultuur en recreatieve infrastructuur. Met waardevolle kwaliteiten van natuur, water en landschap. In het gebied liggen daarom het Nationaal Park Weerribben Wieden, het Nationaal Landschap IJsseldelta, Willemsoord als onderdeel van de Unesco-waardige Koloniën van Weldadigheid en de Natura 2000 gebieden van Oldematen/Veerslootlanden, Wieden-Weerribben, Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht, Zwarte Meer en de IJssel uiterwaarden. Dit alles onder de rook van Hanzesteden als Zwolle, Kampen en Hasselt, en met historische plaatsen als Steenwijk, Zwartsluis, Staphorst, Vollenhove en Blokzijl. Het is een levend landschap, waarin wordt gewoond en gewerkt, recreanten worden ontvangen, bijzondere zuivel wordt geproduceerd, akkerbouw wordt uitgeoefend, groene energie wordt geproduceerd, hoogwaardige glastuinbouw is en waar de rietcultuur nog leeft. En waar de hooiwinning en biezenverwerking deel uitmaken van de cultuurhistorie. Diverse organisaties en een groot aantal inwoners neemt de verantwoordelijkheid om bij te dragen aan dit economisch, sociaal en landschappelijk vitale gebied.

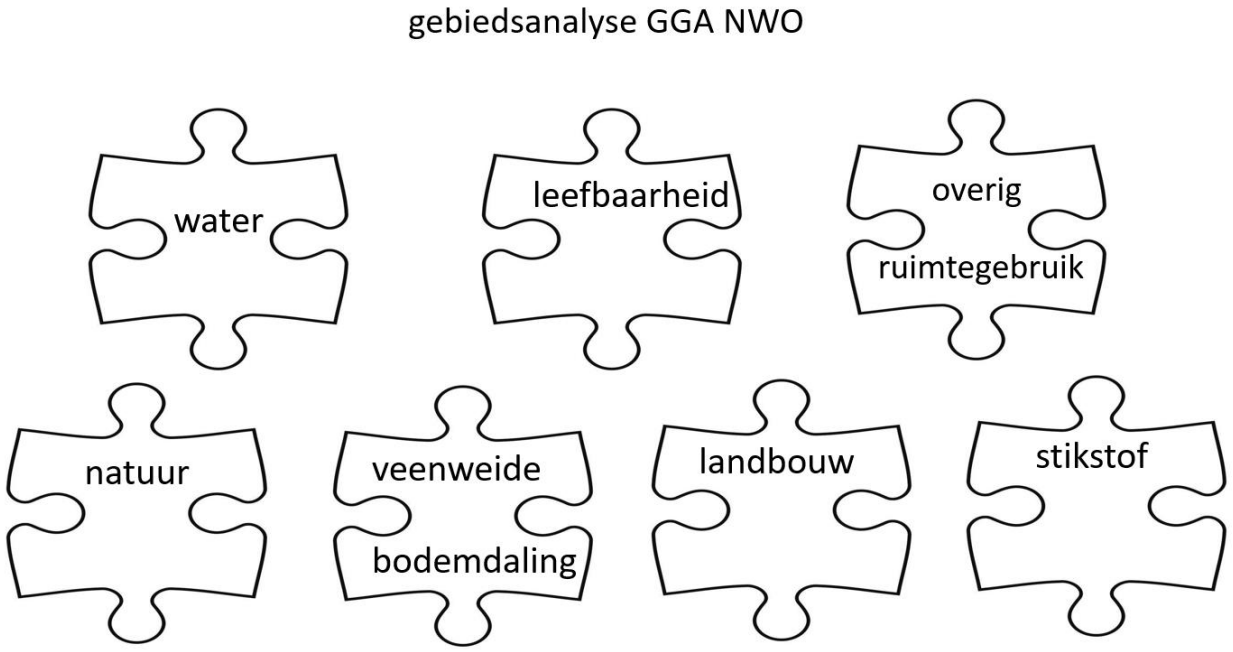
Uniek in kwaliteiten betekent ook uniek in gebiedsopgaven. In lopende trajecten wordt gewerkt aan die opgaven, zoals aan de Natura 2000-gebieden, enkele landinrichtingen, de regiodeal Zwolle, en het Nationaal Landschap Nieuwe Stijl. Maar er is meer. De komende decennia komen, met toenemende urgentie vanwege de klimaatverandering, enkele grote uitdagingen en veranderopgaven bij elkaar in het landelijk gebied. Het gaat daarbij om vier thema's.

De *uitstoot van milieubelastende stoffen* moeten zover terug dat ze andere functies niet beperken. Het gaat onder andere om broeikasgassen die vrijkomen bij met name veenafbraak (Klimaatakkoord, zie onder), om nutriënten uit geoxideerd veen die de water- en natuurkwaliteit negatief beïnvloeden (Kaderrichtlijn Water, Natura 2000) en om verzurende en vermestende stoffen die via mest en de lucht in het gebied terecht komen (stikstofproblematiek). Er komen *grote ruimteclaims* voort uit de klimaat-, landbouw en energietransitie die ingepast moeten worden. Van belang zijn eveneens het *behoud en de ontwikkeling* van waardevolle natuur en landschap, materieel en immaterieel erfgoed, beleefbare historie en het bijbehorende toeristische product. En tenslotte moeten we zorgvuldig omgaan met *grondstoffen en productiefactoren,* zoals onze veenbodem. Dit laatste nadrukkelijk ook in verband met de knelpunten die het verzakken van de veenbodems met zich meebrengt, zoals een verminderde waterveiligheid, een niet-duurzaam waterbeheer, schades aan infra en bebouwing.

Uitdagingen in Noordwest Overijssel staan niet op zichzelf. Behoud en versterking van leefbaarheid met een vitale agrarische sector als drager van de leefbaarheid en onderhouder van het landschap, regionale economie en ruimtelijke kwaliteit zijn randvoorwaarden om de veranderopgaven tot een succes te maken. De opgaven moeten dus verbonden blijven met de sterke sociale kwaliteit, gewenste leefbaarheid voor inwoners en ondernemers, samengaan met de transformatie van de regionale economie en bijdragen aan sterke, gebiedseigen en klimaatbestendige landschappen met ruimtelijke kwaliteit.

# 4. Thematische analyse

*Het is tijd om samen de puzzel te leggen. We onderzochten de belangrijkste thema's voor Noordwest Overijssel: veenweide/bodemdaling, natuur, landbouw, stikstof, water & droogte, leefbaarheid platteland en overig ruimtegebruik. De thema's zijn uitgewerkt in de vorm van een 'puzzelstuk' met de belangrijkste opgaven per thema en de belangrijkste koppelkansen en knelpunten. Raadpleeg de gebiedsdata om meer opgaven, koppelkansen en knelpunten te zien.* In paragraaf 4.1 zijn de wettelijk/juridische opgaven en de wensen/beleid alvast op een rij gezet. Daarna volgen de thematische puzzelstukjes.




### 4.1. De opgaven voor Noordwest Overijssel

Uit de analyse volgen de opgaven voor Noordwest Overijssel. In onderstaande opsomming is onderscheid gemaakt tussen enerzijds het wettelijk juridische kader en anderzijds het beleid / wensen.

VEENWEIDE / BODEMDALING
Kader (wettelijk / juridisch)
Klimaatakkoord:

- Emissiereductie 1 Mton CO2 uitstoot in veenweidegebieden (2030), indicatief aandeel NWO is tussen de 10 en 15 %, dus een indicatieve reductieopgave van 100.000 – 150.000 ton CO2/j. De opgave komt overeen met wat in het rapport *Verkenning bodemdaling veenweidegebieden Overijssel* is genoemd het scenario remmen en dat dan voor het gehele veenweidegebied. Overigens is er in het Inframrapport een andere rekenmethode toegepast (verfijnde berekening op basis van de lokale bodemkenmerken) dan op landelijk niveau (waar bovenstaande opgaven uit komen). De deelgebieden verschillen van elkaar qua bodemsamenstelling en fysieke omstandigheden en dat maakt dat er naar verhouding in het ene deelgebied meer CO2-reductie behaald kan worden dan in het andere deelgebied. De maatregelen om de reductie te bereiken zullen ook verschillen, maar bij het remmen-scenario zal er in ieder geval een hogere grondwaterstand nodig zijn dan er nu is in de veenweidegebieden. De genoemde *Verkenning* heeft per deelgebied een *Almanak*, waarin de bodemdalingsproblematiek en mogelijke maatregelen zijn beschreven. Het ingeschatte reductiepotentieel over de deelgebieden op basis de verkenning door Infram is als volgt percentueel verdeeld LET OP dit is indicatief!:

- Deelgebied Wieden Weerribben (WW): 49%
- Deelgebied Staphorsterveld (SV): 8 %
- Deelgebied Polder Mastenbroek / Kamperveen (MP / KV): 43%

Bovenstaande verdeling is gebaseerd op de CO2-reductie die wordt behaald bij het scenario 'remmen'.

- Oplopende opgave naar 2050.
- Opstellen Regionale Veenweidestrategie

Beleid / wensen

- Deelgebieden herkennen de opgave tegengaan bodemdaling (wanneer het veen te droog is) en er is bereidheid om er wat aan te doen. Opgave is groot en complex. Er is geen / minder gevoel bij de opgave voor CO2 emissie.

STIKSTOF

Kader (wettelijk / juridisch)

De zogenoemde 'kritische depositiewaarde' (KDW) is één van de weinige indicatoren voor de staat van instandhouding van stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden die juridisch een toetsbare status heeft. Andere indicatoren zijn nog onvoldoende toetsbaar ook al kunnen dit soms belangrijkere indicatoren zijn. De rechter heeft geoordeeld dat op basis van de beschikbare indicatoren de staat van instandhouding onvoldoende is en dat de stikstofdepositie niet meer mag toenemen en de overheid maatregelen moet treffen waarmee de stikstofdepositie op stikstofgevoelige natuur daalt. Als gevolg hiervan is er een 'landelijke reductieopgave stikstofdepositie' en is voor diverse activiteiten 'stikstof ontwikkelruimte' nodig.

*Reductieopgave emissie stikstof (landelijk)*

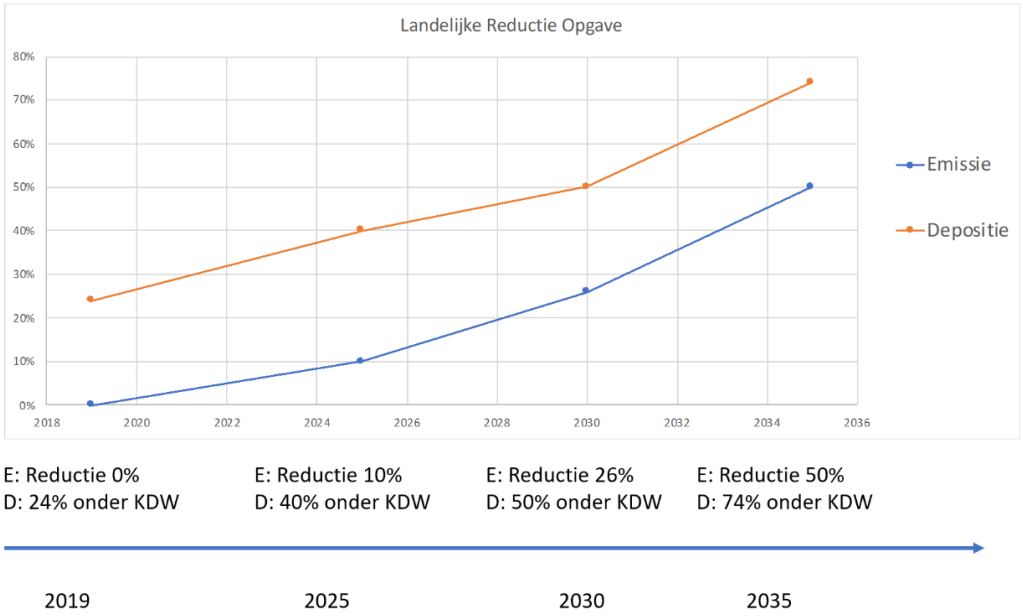
Het beoordelen van de kwaliteit van de natuur wordt voor een belangrijk deel gedaan door het kijken of de stikstofdepositie beneden de KDW ligt. Het verbeteren van de kwaliteit van de natuur is o.a. vertaald in het doel om op een groter deel van de stikstofgevoelige natuur de stikstofdepositie lager te laten zijn dan de KDW (Wet stikstofreductie en natuurverbetering). De depositie doelen zijn vertaald in reductie opgaven van de stikstofemissie t.o.v. 2019. Deze geldt voor alle sectoren. De landelijke reductie-opgave van de stikstofemissie bedraagt:

- In 2025 10% emissiereductie;
- In 2030 26 % emissiereductie;
- In 2035 50 % emissiereductie.

Door de emissiereductie, o.a. via de landelijke bronmaatregelen, werken we aan de landelijke reductieopgave stikstofdepositie waardoor in 2030 de helft van het oppervlak Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde (KDW) zit en deze stikstofgevoelige natuur weer helemaal gezond moet zijn (Wet stikstofreductie en natuurverbetering).

Gedeputeerde Staten van Overijssel leggen volgens deze "stikstofwet" uiterlijk 1 juli 2023 een *Provinciaal Gebiedsplan Stikstof* voor aan de minister met de Overijsselse bijdrage aan de landelijk vereiste reductie. Voor alle gebieden in Overijssel en dus ook in Noordwest Overijssel wordt een *Gebiedsagenda* opgesteld, met daarin o.a. een voorstel hoe de landelijke bronmaatregelen ingezet kunnen worden en welke lokale maatregelen te nemen zijn om de 26 % emissiereductie te kunnen behalen. Deze *Gebiedsagenda's* vormen input voor het wettelijk verplichte *Provinciale Gebiedsplan Stikstof*.

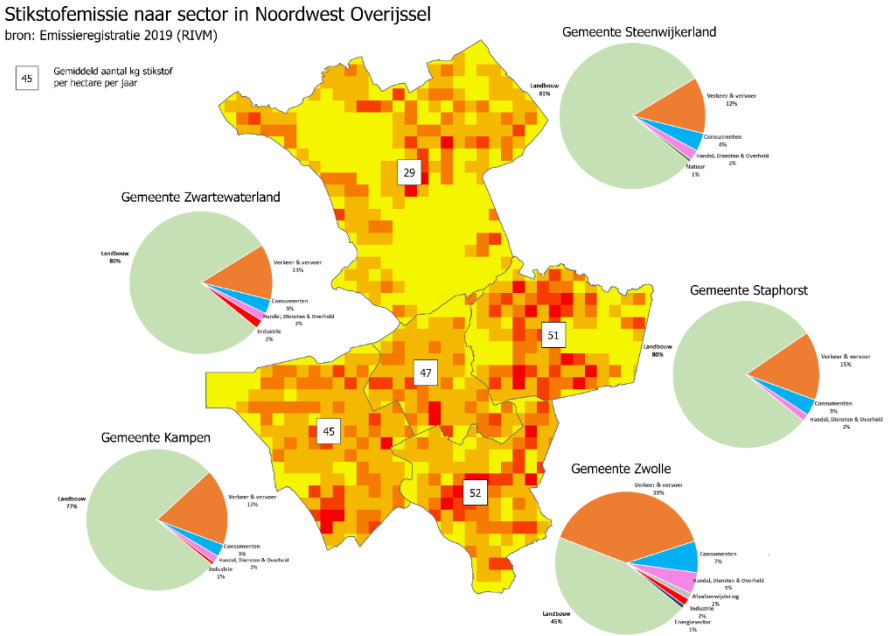
*Figuur: Landelijke reductie opgave (E = emissie; D = depositie)*




*Reductieopgave emissie stikstof (Noordwest Overijssel)*
Hieronder is de landelijke reductie opgave stikstof vertaald naar Noordwest Overijssel. Vervolgens is de stikstof opgave per gemeente in beeld gebracht. Als bron voor alle onderstaande tabellen is de emissieregistratie van RIVM gehanteerd (http://www.emissieregistratie.nl) met cijfers uit 2019 (de meest actuele beschikbare data, tevens geldend als uitgangsjaar).

De 'opgave 2030' is het resultaat van de rekenkundige doorvertaling van 26% emissiereductie per sector: de landelijke opgave voor 2030. Het is een huidige stand van zaken, die wijzigt met nieuwe cijfers. De doorvertaling naar de opgave hieronder per gemeente en per sector is bedoeld om een indicatie, een idee, te geven van de omvang van de reductieopgave per sector en is niet bedoeld als vastlegging per sector. In de Deelgebiedscommissies wordt besproken hoe de deelgebieden de opgave willen gaan realiseren.

*Figuur: stikstofemissie naar sector in Noordwest Overijssel, cijfers 2019 (RIVM, (http://www.emissieregistratie.nl)*
*NB percentages zijn op grond van km hok en wijken in de detail minimaal af van onderstaande tabel (emissie per sector in NWO per gemeente)*



*Figuur: stikstofemissie naar sector in Noordwest Overijssel (RIVM, (http://www.emissieregistratie.nl); cijfers 2019*

| Sectoren | Totaal NWO | | |
|---|---|---|---|
| | emissie kg/jaar | aandeel in % | opgave 2030 (26%) |
| **Afvalverwijdering** | 16014 | 0,5 | 4164 |
| **Bouw** | 1556 | 0,0 | 404 |
| **Consumenten** | 139814 | 4,1 | 36352 |
| **Drinkwatervoorziening** | 84 | 0,0 | 22 |
| **Energiesector** | 5352 | 0,2 | 1392 |
| **Handel, Diensten en Overheid** | 82420 | 2,4 | 21429 |
| **Industrie** | 21295 | 0,6 | 5537 |
| **Landbouwhuisdieren - pluimvee** | 124188 | 3,7 | 32289 |
| **Landbouwhuisdieren - rundvee** | 1601745 | 47,1 | 416454 |
| **Landbouwhuisdieren - varkens** | 80088 | 2,4 | 20823 |
| **Landbouw - overig** | 364778 | 10,7 | 94842 |
| **Landbouw - kunstmest** | 315551 | 9,3 | 82043 |
| **Natuur** | 7584 | 0,2 | 1972 |
| **Riolering en waterzuiveringsinstallaties** | 2558 | 0,1 | 665 |
| **Verkeer en vervoer** | 639303 | 18,8 | 166219 |
| **Eindtotaal** | 3402329 | 100,0 | 884606 |

Bron: Emissieregistratie RIVM

Beleid / wensen:

- Het oplossen van knelpunten voor ontwikkelingen die stikstofruimte nodig hebben, zoals de opgave voor woningbouw, bedrijventerreinen in NWO. Hoeveel stikstofruimte is nodig? Er is ook ruimte nodig voor agrarische activiteiten.
- DGC WW: problematiek ligt er en wordt herkend
- DGC MP/ KV: geen grote issues overschrijding KDW, wel de verstedelijksopgave regio Zwolle (zie ruimtegebruik).
- Legaliseren PAS melders zou prioriteit no 1 moeten zijn

*Figuur: stikstofemissie naar sector in Kampen, Staphorst, Steenwijkerland, Zwartewaterland en Zwolle (RIVM, (http://www.emissieregistratie.nl); cijfers 2019*

| Sectoren | Kampen | | | Staphorst | | | Steenwijkerland | | | Zwartewaterland | | | Zwolle | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | emissie kg/jaar | aandeel in % | opgave 2030 (26%) | emissie kg/jaar | aandeel in % | opgave 2030 (26%) | emissie kg/jaar | aandeel in % | opgave 2030 (26%) | emissie kg/jaar | aandeel in % | opgave 2030 (26%) | emissie kg/jaar | aandeel in % | opgave 2030 (26%) |
| **Afvalverwijdering** | 3028 | 0,4 | 787 | 29 | 0,0 | 8 | 2772 | 0,3 | 721 | 0 | 0,0 | 0 | 10185 | 1,7 | 2648 |
| **Bouw** | 160 | 0,0 | 42 | 45 | 0,0 | 12 | 114 | 0,0 | 30 | 86 | 0,0 | 22 | 1150 | 0,2 | 299 |
| **Consumenten** | 20810 | 2,8 | 5411 | 23930 | 3,4 | 6222 | 37523 | 4,0 | 9756 | 13126 | 3,2 | 3413 | 44425 | 7,4 | 11550 |
| **Drinkwatervoorziening** | 1 | 0,0 | 0 | 0 | 0,0 | 0 | 0 | 0,0 | 0 | 0 | 0,0 | 0 | 83 | 0,0 | 22 |
| **Energiesector** | 49 | 0,0 | 13 | 7 | 0,0 | 2 | 73 | 0,0 | 19 | 9 | 0,0 | 2 | 5214 | 0,9 | 1356 |
| **Handel, Diensten en Overheid** | 12199 | 1,6 | 3172 | 10878 | 1,6 | 2828 | 21836 | 2,3 | 5677 | 7445 | 1,8 | 1936 | 30061 | 5,0 | 7816 |
| **Industrie** | 4543 | 0,6 | 1181 | 1804 | 0,3 | 469 | 1680 | 0,2 | 437 | 7951 | 1,9 | 2067 | 5316 | 0,9 | 1382 |
| **Landbouwhuisdieren - pluimvee** | 24564 | 3,3 | 6387 | 67824 | 9,8 | 17634 | 30950 | 3,3 | 8047 | 124 | 0,0 | 32 | 725 | 0,1 | 189 |
| **Landbouwhuisdieren - rundvee** | 375892 | 50,4 | 97732 | 334859 | 48,2 | 87063 | 493670 | 52,3 | 128354 | 238561 | 57,6 | 62026 | 158763 | 26,3 | 41278 |
| **Landbouwhuisdieren - varkens** | 11249 | 1,5 | 2925 | 24663 | 3,5 | 6412 | 19895 | 2,1 | 5173 | 1327 | 0,3 | 345 | 22955 | 3,8 | 5968 |
| **Landbouw - overig** | 87429 | 11,7 | 22732 | 71976 | 10,4 | 18714 | 123211 | 13,0 | 32035 | 46034 | 11,1 | 11969 | 36129 | 6,0 | 9394 |
| **Landbouw - kunstmest** | 80025 | 10,7 | 20806 | 57040 | 8,2 | 14830 | 91263 | 9,7 | 23728 | 47493 | 11,5 | 12348 | 39730 | 6,6 | 10330 |
| **Natuur** | 512 | 0,1 | 133 | 1307 | 0,2 | 340 | 4754 | 0,5 | 1236 | 478 | 0,1 | 124 | 533 | 0,1 | 139 |
| **Riolering en waterzuiveringsinst.** | 3 | 0,0 | 1 | 0 | 0,0 | 0 | 1 | 0,0 | 0 | 1 | 0,0 | 0 | 2554 | 0,4 | 664 |
| **Verkeer en vervoer** | 125002 | 16,8 | 32500 | 100913 | 14,5 | 26237 | 116568 | 12,3 | 30308 | 51855 | 12,5 | 13482 | 244965 | 40,6 | 63691 |
| **Eindtotaal** | 745466 | 100,0 | 193821 | 695275 | 100,0 | 180771 | 944310 | 100,0 | 245520 | 414490 | 100,0 | 107767 | 602789 | 100,0 | 156725 |

NATUUR

In de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel staat de opgave reductie van stikstofemissie voorop. De stikstofdepositie in de Natura 2000-gebieden neemt daardoor af. Daarnaast werkt Samen Werkt Beter aan de ontwikkelopgave voor de Natura 2000-gebieden aan het optimaliseren van het hydrologisch systeem grondwaterafhankelijke natuur (Wieden Weerribben en Olde Maten Veerslootlanden); verbeteren draagkracht in Natura 2000-gebieden voor soorten en oppervlak habitattypen (Wieden Weerribben en Olde Maten Veerslootlanden); en het realiseren van verbindingen.

Kader (wettelijk / juridisch)

*Weerribben, Wieden en Olde Maten Veerslootlanden*

- Binnen Natura 2000 (vooral Ontwikkelopgave): Behoud verlandingsstadia (graven petgaten, sloten en greppels, maaien), Intensiveren beheer (afvoer organisch materiaal met stikstof), hydrologische maatregelen
- In Wieden Weerribben: realisatie nieuwe natuur (deze processen zijn deels al uitgevoerd en in beheerplannen beschreven; realisatie in uitwerkingsgebieden (gele gebieden) van Natura 2000).
- Aanwijzingsbesluit + Natura 2000 beheerplan

*Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht en Zwarte Meer*

- Ontwikkelopgave Natura 2000 samen, onder andere met KRW (kaderrichtlijn water) en NURG (nadere uitwerking rivierengebieden)
- Nieuwe natuur: deel uiterwaard omzetten naar natuur (deze processen zijn al grotendeels uitgevoerd en in beheerplannen beschreven; realisatie in uitwerkingsgebieden (gele gebieden) van Natura 2000).
- Opgave samen met waterveiligheid, doorstroming
- Stimuleren verbeterde condities weidevogels in vogelrichtlijngebied.

Beleid / wensen

- Verbetering kwaliteit natuur in alle niet Natura 2000-gebieden
- Stimuleren toename biodiversiteit op alle gronden (natuurinclusief) buiten verplichting.
- Stimuleren verbetering condities weidevogels (incl. predatie)
- Monitoring biodiversiteit
- Geleiding en zonering recreatiedruk (o.a. rondom Giethoorn en in Olde Maten)
- WW: Landbouwvertegenwoordigers vragen de terreinbeherende organisaties hun best te doen te zoeken naar mogelijkheden om natuur (doelen/habitattypen) op plaatsen te ontwikkelen die minder effect hebben op de bedrijfsvoering van de landbouw. Opgemerkt dient te worden dat bepaalde abiotische factoren maken dat bepaalde habitattypen zich juist op bepaalde plekken ontwikkelen. Daarnaast bepalen de KDW's van bestaande habitattypen voor het grootste deel al de (beperkende) mogelijkheden voor stikstofemissie.
- Herstellen van ecosystemen. Een laagveensysteem met alle successie-stadia.
- Serieus kijken naar oogstbare natuur (rietteelt en extensief grazen en extensieve graslanden)

LANDBOUW

Kader (wettelijk / juridisch)

- Toekomstperspectief voor de agrarische ondernemers (starters, blijvers en stoppers)
- De sector heeft (net als andere sectoren) een opgave voor emissiereductie CO2 en NH3 (26 % stikstofreductie in 2030)

Beleid / wensen

- Een verbetering van de vergoedingen (integraal) van maatschappelijke diensten, die ook op lange termijn renderen en agrariërs verleiden voor het leveren van maatschappelijke diensten.
- Consistent beleid met een integrale benadering
- Experimenteerruimte
- Maatregelen treffen die landbouwkundig en ecologisch logisch zijn

- Extensivering: grond beschikbaar houden en krijgen om niet verder te moeten intensiveren zodat agrarische bedrijven toe kunnen werken naar grondgebondenheid
- Koeien in de wei, extensivering, diversiteit agrarische bedrijven, weidevogels (kans voor de landbouw, draagt positief bij aan meerdere doelen),
- Verhoging biodiversiteit als onderdeel van een productiewijze met een duurzaam verdienmodel.
- Benutten van natuurlijke processen waarbij regionale kringlopen zo veel mogelijk gesloten worden. Hierbij blijft mest en voer zo veel mogelijk in de regio.
- Aanpak van onderop met het gebied.

WATER(OVERLAST) / DROOGTE

Kader (wettelijk / juridisch)

- Waterkwaliteit en waterveiligheid verbeteren
- Verminderen wateroverlast en watertekort
- Verminderen emissie broeikasgassen: CO2, methaan en lachgas (Klimaatakkoord)
- Klimaatrobuust in 2050, NBW (Nationaal Bestuursakkoord Water)-> systeemgericht, wateroverlast, normatief, verschillend per deelgebied & functie, klimaatadaptatie (bestuursakkoord Klimaatadaptatie Deltaplan) -> opgaven deels oppakken via peilbesluit

Beleid / wensen

- Gebruik/ functie en peil in balans krijgen/ adaptatie/ natte teelt (riettelers) meer ruimte voor waterberging en/of deels acceptatie van wat niet beïnvloedbaar is aan ‘klimaatverandering’ (tekort en overschot water)
- Keuzes gaan over: robuuster watersysteem ontwikkelen, inzet techniek, acceptatie.
- 2050: herstel toekomstig bestendig watersysteem: goede functies in gebied op goede plekken. Minder complex systeem, mogelijkheid systeem benutten en minder ‘regelen’.
- Kansen voor drinkwatervoorziening benutten mits dit geen verdroging veroorzaakt
- Een duurzaam watersysteem is een watersysteem gebaseerd op een balans tussen ecologische-, economische - en sociaal-culturele waarden
- Water als ordenend principe voor ruimtelijke opgaves (aan de voorkant van het plannen maken rekening houden met bodem en water)

LEEFBAAR PLATTELAND

Kader (wettelijk / juridisch)

De omgevingswet verplicht om het item ‘gezondheid’ mee te nemen o.a. in Omgevingsvisie.

Beleid / wensen

- Voorzieningenniveau op peil houden
- Betrokkenheid en eigenaarschap inwoners bij eigen omgeving
- Voldoende werkgelegenheid
- Balans tussen stimuleren toerisme (werkgelegenheid /instandhouding voorzieningen) en leefbaarheid (overlast)
- Voldoende agrarische activiteiten als beheerders van het landschap en baken in de gemeenschap.

OVERIG RUIMTEGEBRUIK

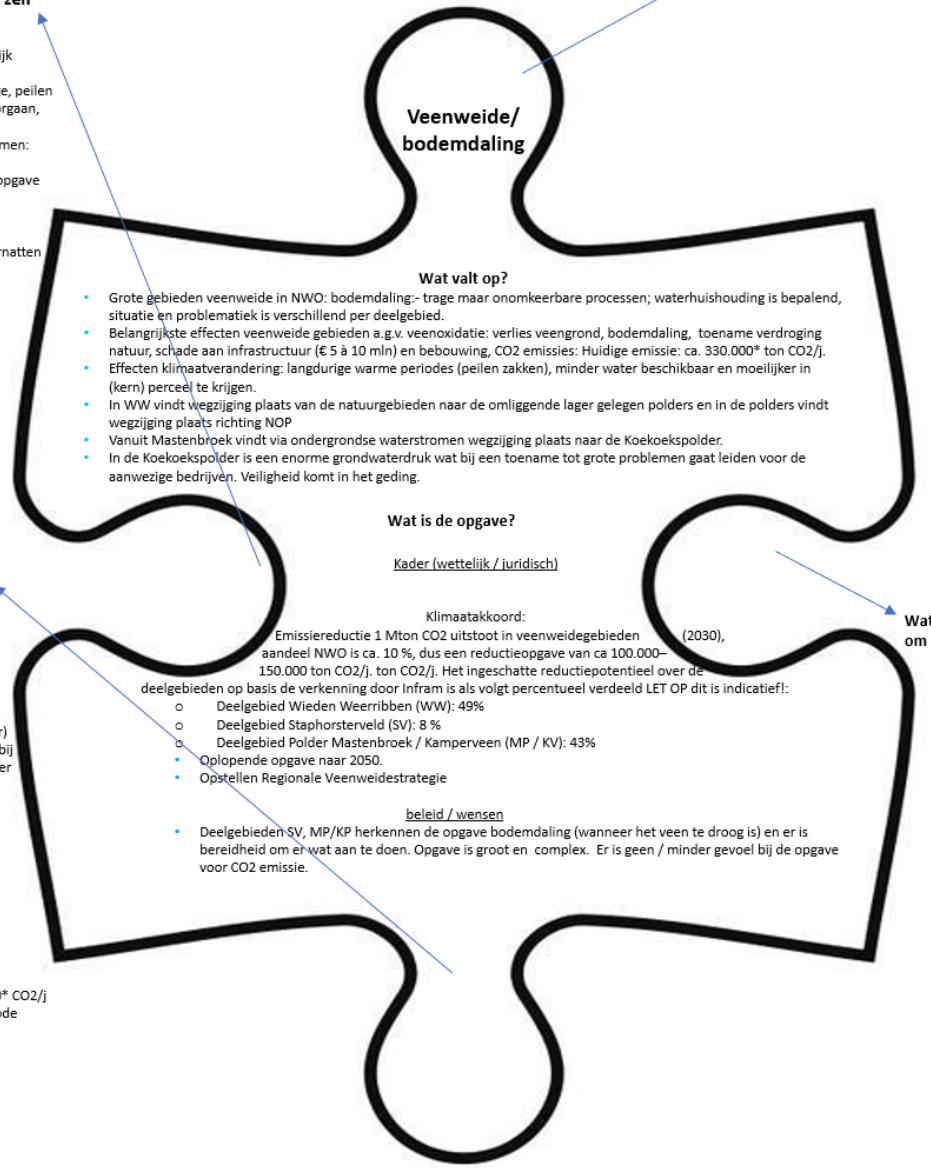
Kader (wettelijk / juridisch)

- Invulling RES (Klimaatakkoord)
- Klimaatmitigatie (Klimaatakkoord)

Beleid / wensen

- Klimaatregio NOVI-gebied
- DGC PM/KV Er is helderheid nodig over de ruimte voor woningbouw, bedrijventerreinen en infrastructuur. De gemeenten moeten concreet maken hoeveel ruimte ze nodig hebben, waar deze nodig is, wanneer en hoe ze aan deze ruimte denken te komen. Hieronder de gegevens van de gemeente Zwolle.
- Zwolse Omgevingsvisie: tot 2030 komen er ongeveer 10.000 nieuwe woningen bij, waarvan 6.000 binnenstedelijk, 3.000 in af te bouwen wijken in Stadshagen. De overige 1000 komen bij Breecamp-west (meest westelijke puntje van Stadshagen) de voormalige IJsselcentrale en de kleine kernen Wijthmen en Windesheim.
- In november 2019 is er in het Bestuurlijk Overleg MIRT tussen het rijk en regio afgesproken om te onderzoeken op welke manier de groei van wonen en werken in de regio op de lange termijn plaats kan vinden. En voor lange termijn betekent na 2030. Diverse scenario's/perspectieven worden onderzocht. Op basis daarvan gaat een doorvertaling plaatsvinden wat dit voor de regio gebiedsgericht gaat betekenen. Het is dus nog niet bepaald of die verstedelijking in Zwolle en/of Kampen gaat plaatsvinden.
- Verstedelijkingsstrategie Regio Zwolle uitvoeren
- Bossenstrategie: De opgave is om in Overijssel 1400 ha nieuw bos aan te leggen vooral buiten het NNN ('compensatie van wat er is gekapt voor N2000). 1e tranche: 170 / 275 ha binnen 3-5 jaar. Overige ambities zijn tussen landelijk –gezamenlijke provincies (nog niet uitgesplitst per regio) met ambitie om bos met 10 % van het bestaande oppervlak uit te breiden. Onderdelen zijn GBD, agroforestry en voedselbos.
- Diverse opgaves doen een beroep op ruimte. Hierbij moet extra aandacht zijn voor het zo spaarzaam mogelijk zijn met ruimte. Er moet gestreefd worden naar meervoudig ruimtegebruik (stapelen van functies). Agrarische bedrijven hebben de grond nodig voor extensivering.

# Bodemdaling/ veenweide




**Wat kan vanuit de aanpak van veenbodemdaling zelf worden gedaan om aan de opgave te werken?**

- Om de reductieopgave in 2030 te benaderen zijn er in de praktijk grootschalige vernattingsmaatregelen nodig zijn om hogere (grondwater)peilen te bereiken: vernatten, onderwaterdrainage, peilen verhogen, lokale bufferzones. Infram heeft drie scenario's (doorgaan, remmen, stoppen) uitgewerkt*;
- Goede voorbeelden vanuit de praktijk om bodemdaling te remmen: o.a. GLB pilot Agrarisch Collectief NWO
- Uitwerking van de borgings- en monitoringssystematiek irt de opgave (wanneer voldoen we aan de opgave voor 2030?)
- Uitwerking van de effectiviteit + haalbaarheid van de mogelijke maatregelen
- Uitwerking van gestapelde functies + verdienmodellen voor vernatten veenweidegebieden

**Welke (koppel)kansen heeft aanpak van veenbodemdaling te bieden?**

Natuur
- Vernatting gaat goed samen met weidevogels / natte natuur
- Minder wegzijging uit natuurgebied, minder aanvoer gebiedsvreemd water en verbetering waterkwaliteit
- Biodiversiteit wordt vergroot

landbouw
- Beperkte mate van vernatting kan droogteschade landbouw beperken
- Vernatting verhoudt zich goed tot extensivering van de landbouw
- --> diverser gras , meer beleving (meer toerisme)
- Remmen van bodemdaling icm vernatten kan bijdragen aan een geleidelijke overgang tussen natuur en landbouw. Harde overgangen maak je minder hard en heeft een positief effect -> minder tegengesteld belang
- Mogelijk aanvullend verdienmodel via CO2-certificaten

Water, droogte
- Remmen van bodemdaling kan bijdragen aan een duurzamer en toekomstbestendiger watersysteem

Overig ruimtegebruik
- Waterbuffers (maatregel) combineren met recreatie (verblijf en dagrecreatie)
- Verdienmodel zonnevelden op natte gronden
- Vermindering beheer- en onderhoudskosten infrastructuur (€ 5 à 10 mljn/jr OV)
- Vermindering stedelijke funderingsproblemen
- Conserveren archeologische waarden
- Vermindering CO2-uitstoot: bijdrage klimaat mitigatie

Leefbaar platteland
- Bewustzijn voor duurzame keuzes (woningbouw op goede/hoge plek, landbouwvormen)
- Diverser landschap

**Wat valt op?**

- Grote gebieden veenweide in NWO: bodemdaling:- trage maar onomkeerbare processen; waterhuishouding is bepalend, situatie en problematiek is verschillend per deelgebied.
- Belangrijkste effecten veenweide gebieden a.g.v. veenoxidatie: verlies veengrond, bodemdaling, toename verdroging natuur, schade aan infrastructuur (€ 5 à 10 mln) en bebouwing, CO2 emissies: Huidige emissie: ca. 330.000* ton CO2/j.
- Effecten klimaatverandering: langdurige warme periodes (peilen zakken), minder water beschikbaar en moeilijker in (kern) perceel te krijgen.
- In WW vindt wegzijging plaats van de natuurgebieden naar de omliggende lager gelegen polders en in de polders vindt wegzijging plaats richting NOP
- Vanuit Mastenbroek vindt via ondergrondse waterstromen wegzijging plaats naar de Koekoekspolder.
- In de Koekoekspolder is een enorme grondwaterdruk wat bij een toename tot grote problemen gaat leiden voor de aanwezige bedrijven. Veiligheid komt in het geding.

**Wat is de opgave?**

Kader (wettelijk / juridisch)

Klimaatakkoord:
Emissiereductie 1 Mton CO2 uitstoot in veenweidegebieden (2030), aandeel NWO is ca. 10 %, dus een reductieopgave van ca 100.000–150.000 ton CO2/j. ton CO2/j. Het ingeschatte reductiepotentieel over de deelgebieden op basis de verkenning door Inframis als volgt percentueel verdeeld LET OP dit is indicatief!:

- Deelgebied Wieden Weerribben (WW): 49%
- Deelgebied Staphorsterveld (SV): 8 %
- Deelgebied Polder Mastenbroek / Kamperveen (MP / KV): 43%
- Oplopende opgave naar 2050.
- Opstellen Regionale Veenweidestrategie

beleid / wensen

- Deelgebieden SV, MP/KP herkennen de opgave bodemdaling (wanneer het veen te droog is) en er is bereidheid om er wat aan te doen. Opgave is groot en complex. Er is geen / minder gevoel bij de opgave voor CO2 emissie.

**Voor welke knelpunten zorgt de aanpak van veenbodemdaling?**

Water:
- Maatregelen zorgen voor extra zoetwatervraag in droge periode (o.a. vanuit IJsselmeer)

Landbouw:
- Mogelijk grootste bedreiging van huidige landbouw (-sector)
- Vernatting heeft effect op de functie, beperking opbrengst bij huidige landbouwgebruik) Ook bij het scenario 'remmen'is er sprake van een waardedaling.

Overig ruimtegebruik / leefbaar platteland
- Beperkt mogelijkheden reguliere woningbouw en bouwlocaties
- Hogere peilen, meer kans op (extra) wateroverlast
- Kapitaalvernietiging bij functiewijziging (scenario stoppen)

**Wat heeft aanpak van veenbodemdaling van andere sectoren nodig om aan de opgaven te werken?**

Landbouw:
- Visie op toekomstperspectief vanuit de landbouw in combinatie met behoud van veenweidegebieden (bedrijfsvoering, innovatie, verdienmodellen).

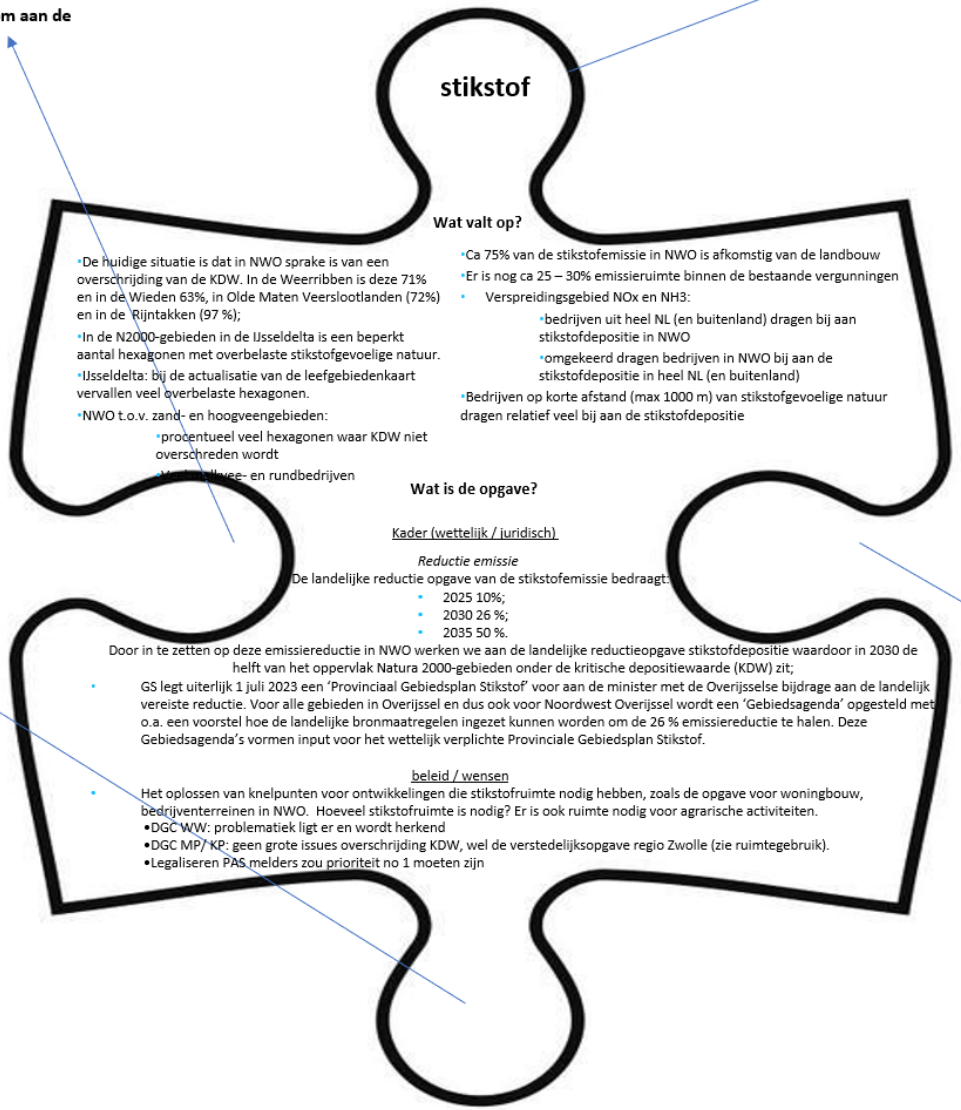
Water:
- Visie op een betaalbaar en duurzaam watersysteem in het gebied icm behoud veenweide

Overig ruimtegebruik:
- Keuzes vanuit ruimtelijk ordening mbt functie volgt peil of peil volgt functie

Stikstof:
- Inzicht in potentiële impact en omvang van maatregelen stikstofaanpak, energie en natuur op de deelgebieden (wat, hoeveel, waar?).

* Scenario 'remmen' uit het onderzoek van Inframlevert ca. 90.000* CO2/j reductie). Inframgegevens omgerekend naar landelijke rekenmethode Klimaatakkoord

# Stikstof




**Wat kan vanuit Aanpak stikstof worden gedaan om aan de stikstofopgave te werken?**

- Werken aan een gebiedsagenda stikstof met uitvoeringsmaatregelen voor de reductie van de stikstofemissie.
- Opkooopregeling vertalen in NWO: sneeuwbal effect waar we samen met andere opgaven de puzzel kunnen gaan leggen.
- Verkennen belangrijkste bronmaatregelen en kansrijke maatregelen op uitvoeringsagenda
- Bronmaatregelen: Mest met water uitrijden (sleepslangen), Voermaatregelen (ruw eitwit gehalte), Innovaties in de stal
- Maatregelen nemen in en om Weerribben, Wieden en Olde Maten & Veerslootslanden om gebieden robuuster te maken waardoor ze weerbaarder zijn t.o.v. stikstof.
- Lopende projecten verbreden met stikstofopgave
- Mobiliteit: elektrificatie, snelheidverlagen/ Ov / fiets
- Individuele stikstof vraag/aanbod begeleiden / stikstofbank / matchingssysteem ontwikkelen
- Van onderop aanpak, kansen benutten

**Stikstofreductie biedt koppelkansen voor?**

Natuur:
- Verbetering kwaliteit natuur. Maatregelen in met name de genoemde 3 N2000-gebieden: Wieden, Weerribben, Olde Maten. Zie ook onderdeel natuur.

Overig ruimtegebruik:
- Reductie emissie geeft ruimte voor ontwikkelingen (woningbouw: benutten effect landelijke 100 km-maatregel)

Landbouw
- Ontwikkelruimte
- Financiële regeling voor stoppers

Leefbaar platteland
- Gezondere leefomgeving

**Stikstofemissie zorgt voor knelpunten met:**

Algemeen
- juridische en politieke karakter is frustrerend

Overige ruimtegebruik.
Beperkt op dit moment:
- Lokale woningbouw: effect verschilt per locatie
- Ontwikkeling bedrijventerreinen
- Infrastructuur

Landbouw
- Remt groei en continuïteit sector

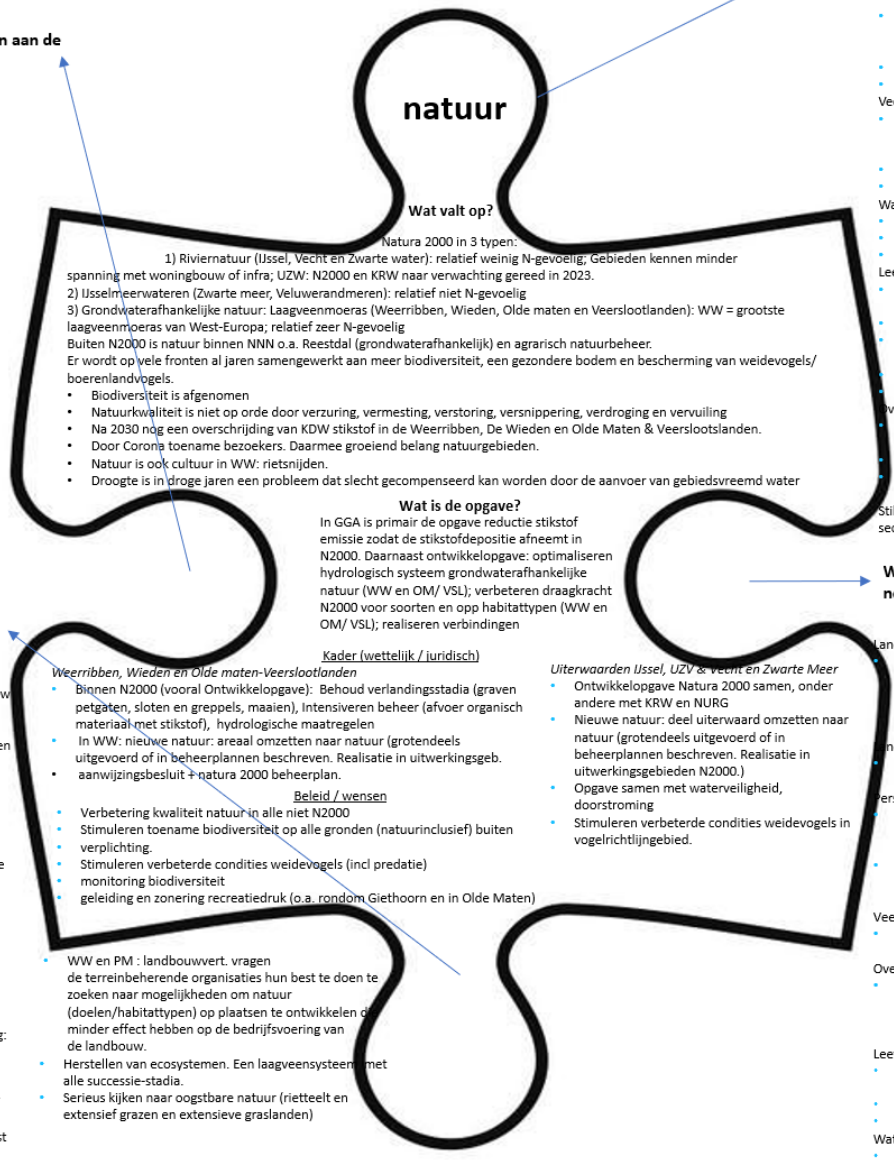
Natuur
- Negatieve invloed behoud & verbeteren staat van instandhouding soorten

Leefbaarheid platteland
- Onrust over stikstof heeft negatieve invloed op leefbaarheid

**Wat kunnen andere sectoren bijdrage aan de stikstofopgave?**

- Erkenning voor de inspanningen die de landbouw al heeft gedaan in de reductie van emissie van ammoniak. Er is meer mogelijk maar bedrijven hebben hiervoor aanvullende budgetten nodig.
- Alle sectoren dragen bij: 26 % emissiereductie stikstof in 2030
- Gecombineerd werken aan de opgave om de broeikasgassen / emissie te laten dalen o.a. veenweide
- Maatregelen die leiden tot vermindering van de stikstofdepositie (waar liggen kansen) voor in de regionale stikstofbank.
- Bij het natuurbeheer moet ook uitstoot stikstof en CO2 worden gereduceerd.

# natuur




### Wat kunnen TBO's en natuurorganisaties zelf doen aan de opgave?

- Beheren natuur: behouden aanwezige kwaliteit, prioriteiten stellen, afvoeren opgehoopte stikstof.
- Verbetering van de kwaliteit van de natuur (meewerken aan en kennis delen over) door herinrichting, systeemherstel (N2000-ontwikkelopgave, natuurherstel en Programma Natuur)
- Werk met werk maken. Ondernemender zijn/ worden.
- Verbeelden, showen, voorlichting, educatie, communicatie, excursies, musea, buitencentra mede om uit de tegenstelling natuur / landbouw te komen
- Stimuleren natuurinclusieve landbouw op terreinen TBO's
- Toezicht houden en handhaven waar nodig. Toename noodzaak "geleiding" en optreden bij overtredingen.
- "Meewerken" (door kennis en kunde) aan vergroten van natuurgebieden. Dat moet en kan alleen in overleg met de omgeving, regie bij provincie.
- Visie op het Nationale Park

### Voor welke knelpunten zorgt "natuur"?

Landbouw
- Door de 'leefgebieden' op agrarische gronden is draagvlak voor agrarisch natuurbeheer verminderd.
- Natuur en uitbreiding van natuur leidt tot beperking voor ontwikkeling, uitbreiding en continuïteit van (gangbare) landbouw
- Ganzenoverlast
- Naast woningbouw, recreatie en energietransitie en landbouw neemt natuur ook ruimte in en eveneens is er een conflicterende watervraag
- De beperking door natuur heeft effecten op bedrijfsvoering en werkt kostenverhogend bijvoorbeeld door stalaanpassingen
- De waarde van het agrarisch eigendom staat onder druk, de ontwikkeling van natuur leidt tot waardedaling van omliggende agrarische bedrijven.
- Het landbouwareaal neemt af.
- Olde maten Veerslootlanden: Binnen Natura 2000 woekert ridderzuring en pitrus=> lage kwaliteit voer, minder interesse pacht => risico op geen onderhoud Natura 2000.

Water en droogte
- Conflicterende belangen (o.a. waterpeil, kwaliteit en kwantiteit) natuur – landbouw en natuur – veenweide (fosfaat)

Overig ruimtegebruik
- Beperking voor ontwikkelingen (door instandhoudingsdoelen soorten en habitats

Leefbaarheid platteland
- Voor de verstoringsgevoelige soorten zijn rustgebieden nodig: minder mogelijkheden voor recreatie en toerisme en voor cultuurgebruik (landbouw en rietsnijden)
- Door de recreatiedruk in de natuur ontstaat op plekken overlast rondom de natuurgebieden voor bewoners (drukte/ parkeren etc)
- Waterkwaliteit moet beter: rietsector heeft minder opbrengst
- Overig ruimtegebruik
- Beperking voor ontwikkelingen
- Waterplanten in oppervlaktewater hindert het varen en recreëren

### Welke (koppel)kansen heeft "natuur" te bieden?

Landbouw
- MP/ KP: agrarisch natuurbeheer is een mooie combinatiefunctie van natuur wat te verenigen is met agrarisch gebruik
- Natuurbeheer en natuurinclusieve landbouw als kans voor boeren: Ecosysteemdiensten, genenbank, kennis, verdienmodellen, samenwerking, zorg voor landschap, kruisbestuiving, NIL en LIN
- Kans voor andere bedrijfsvoering verkleint kloof natuur & landbouw
- Biodiversiteit als gewasbescherming

Veenweide/bodemdaling
- Bij extensivering landbouw als natuurmaatregel (tegengaan stikstofemissie) is er een kans om de grond te vernatten wat CO2-uitstoot en bodemdaling tegengaat
- Bijdrage aan de vastlegging van CO2
- overgang diversiteit natuur door agrarische natuur

Water en droogte
- Verbetert waterkwaliteit
- Draagt bij aan waterberging (piekbelasting dempen) en water vasthouden
- Waterveiligheid

Leefbaarheid platteland
- Door natuur=> gezonde aantrekkelijke leef- en recreatieomgeving: mits toegankelijk/ verweven.
- Kansen voor woningbouw bij natuur: rood voor groen
- Door aantrekkelijke natuur: recreatie en toerisme: bijdrage instandhouding voorzieningenniveau / economische waarde
- Landschapsontwikkeling
- Overgangsgebieden voor multifunctionaliteit/ meervoudige opgaven

Overig ruimtegebruik
- Bijdrage aan de vastlegging van CO2, verkoeling, (ruimte voor) klimaatadaptatie, soms zelf ruimte voor RES/ energieopwekking
- Waardeverhogend vastgoed vanwege aantrekkelijk woon- en werkklimaat
- Kansen voor ondernemingen en werkgelegenheid (recreatie, natuurproducten, regionale producten,

Stikstof: robuustere natuur biedt (juridische) ontwikkelruimte voor andere sectoren (landbouw, overig ruimtegebruik)

### Wat heeft de "natuur" van anderen nodig om aan de opgaven te werken?

Landbouw, water en overig ruimtegebruik
- Zone buiten N2000 Weerribben, Wieden en Olde maten-Veerslootlanden: emissies en (daarmee) depositie N omlaag, systeemherstel: Herstel hydrologie/ grondwatertoevoer, verminderen lekkage/wegzijging NOP, verder verbeteren kwaliteit oppervlaktewater, verbindingen overige (laagveenmoerassen en) natuurgebieden (reeds Ontwikkelopgave)

Landbouw:
- Door de weidevogels als een 'hoger doel te nemen' bij verschillende onderwerpen, helpt het meerdere onderwerpen.

Perspectief voor de landbouw zodat er bij de landbouw ruimte ontstaat voor:
- Minder tegen en meer met de natuur, vermindering belasting bodem, water en lucht (emissies omlaag (N, P, bestrijdingsmiddelen, etc.) betere "eigen water en energie" voorziening), NIL en LIN, minder ruimtevraag,
- Uit de achteruit, naar meewerkstand (out of the box, innoveren, over grenzen (van eigen "bedrijf") heen kijken, verantwoordelijkheid nemen voor effecten eigen bedrijfsvoering, kansen zien, uitgestoken handen aanpakken, samenwerken)

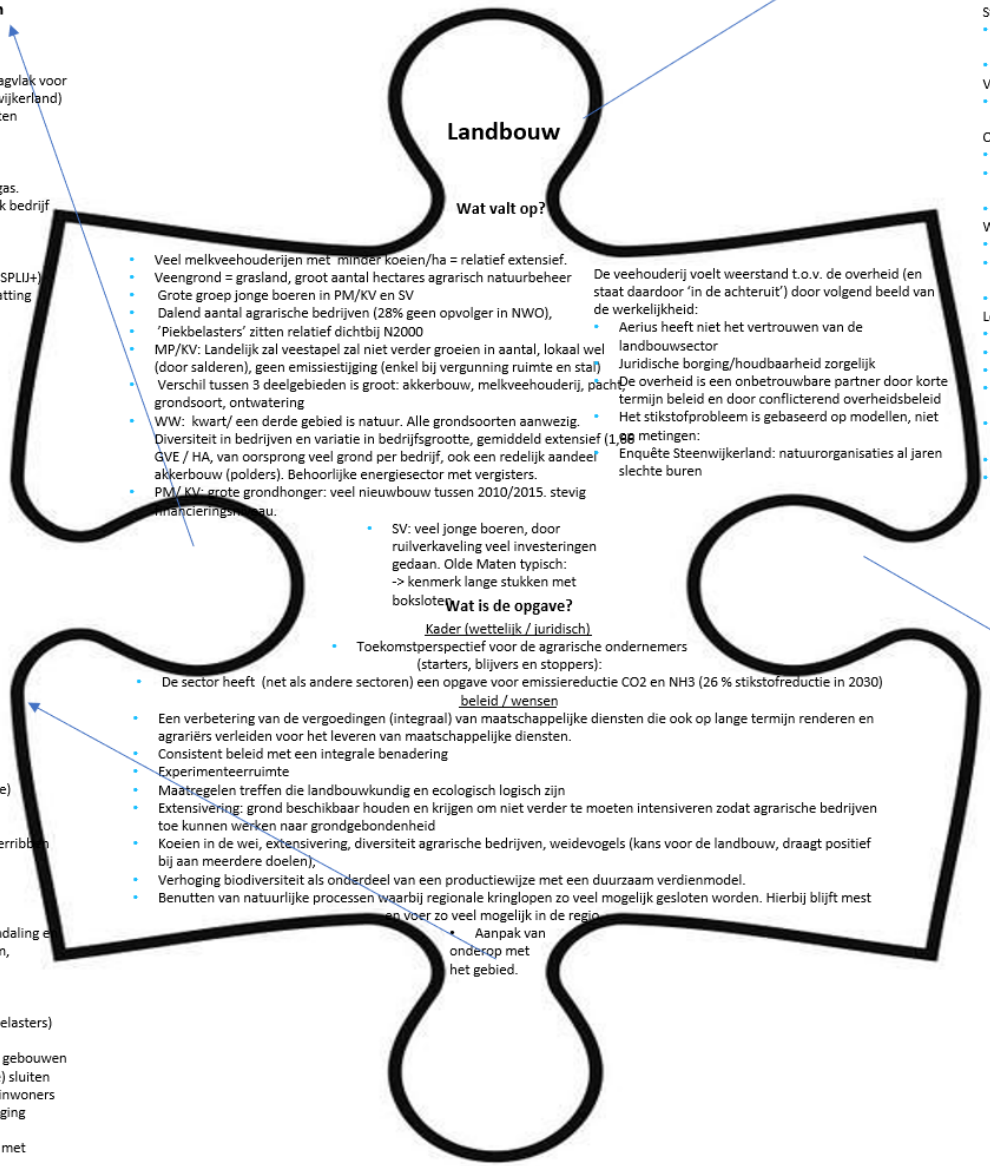
Veenweide
- Vernatten areaal rondom WW en OV (en daarmee vermindering CO2), voorkomen wegzijging/ drainage.

Overige ruimtegebruik
- Minder tegen en meer met de natuur: vermindering belasting bodem, water en lucht (emissies omlaag (N, P, bestrijdingsmiddelen, etc.) betere "eigen water en energie" voorziening), NIL en LIN, minder ruimtevraag (stimuleren/ bevorderen multifunctioneel ruimtegebruik)

Leefbaarheid platteland
- financiële opbrengsten groene omgeving ten gunste laten komen van de natuur
- Vermindering verstoring en vervuiling door recreatie
- Draagvlak voor maatregelen

Water en droogte
- Waterschappen: Naar een natuurlijk(er) watersysteem en verbetering waterkwaliteit.

# landbouw




### Wat kan de landbouwsector zelf doen om aan de opgave te kunnen werken?

- Innovatief zijn
- Investeren in positieve beeldvorming in omgeving: draagvlak voor verandering (zoals bijvoorbeeld Over het Hek in Steenwijkerland)
- Vanuit ander perspectief denken/achteruit-stand loslaten
- Meer in de lead gaan zitten en minder in de oppositie
- In eigen gebied de regie nemen
- Kringlopen zo mogelijk sluiten
- Verschillende initiatieven zoals precisie landbouw, biogas.
- Meer aandacht voor duurzame bedrijfsvoering, voor elk bedrijf verschillend
- Kennis en ervaringen uitwisselen (pilot ANV, praktijknetwerkbedrijven
- Agrarisch natuurbeheer / weidevogels (bv pilots ANV / SPLIJ+) GLB pilot agrarisch Collectief NWO weidevogels / vernatting

### Welke (koppel)kansen heeft de landbouw te bieden?

Natuur
- Bijdrage aan biodiversiteit door natuurinclusieve landbouw of kringlooplandbouw, voedselbos, (agrarisch) natuurbeheer, reductie krachtvoer pluimvee/varkenshouderij.
- Stikstofextensievere landbouw (zie onder)

Stikstof
- Stikstofextensievere landbouw (bv via verkleining veestapel of stoppende boeren) levert stikstofreductie en / of stikstofruimte
- SV: de landbouw is hier al grondgebonden

Veenweide/ bodemdaling
- Extensievere landbouw: hogere grondwaterpeilen geeft minder bodemdaling en uitstoot CO2

Overig ruimtegebruik
- Rood voor rood, grond,
- Ruimte voor maatschappelijke opgaven (bv energietransitie: zonnedaken en –velden).
- Stikstofruimte voor diverse ontwikkelingen zoals woningbouw

Water en droogte
- Bijdrage aan klimaatmitigatie: o.a. groenblauwe dooradering,
- Hogere grondwaterpeilen: minder beregening; minder wateronttrekking.
- Waterberging.

Leefbaar platteland
- Weidegang levert een prachtig plaatje op
- Warme sanering is woningbouw
- Een aantrekkelijk landschap, beleving voor inwoners en toeristen,
- herstel van het landschap (houtwallen / singels, slootjes, kruidenrijke graslanden, koe in de wei, weidevogels)
- Verbrede landbouw: dagbesteding, zorgsector, streekwinkel, B&B toeristisch verdienmodel op de boerderij
- Werk en financiële draagkracht
- Algemeen: betrokken en trotse ondernemers met veel eigenaarschap voor het gebied

### Wat valt op?

- Veel melkveehouderijen met minder koeien/ha = relatief extensief.
- Veengrond = grasland, groot aantal hectares agrarisch natuurbeheer
- Grote groep jonge boeren in PM/KV en SV
- Dalend aantal agrarische bedrijven (28% geen opvolger in NWO),
- 'Piekbelasters' zitten relatief dichtbij N2000
- MP/KV: Landelijk zal veestapel zal niet verder groeien in aantal, lokaal wel (door salderen), geen emissiestijging (enkel bij vergunning ruimte en stal)
- Verschil tussen 3 deelgebieden is groot: akkerbouw, melkveehouderij, pacht, grondsoort, ontwatering
- WW: kwart/ een derde gebied is natuur. Alle grondsoorten aanwezig. Diversiteit in bedrijven en variatie in bedrijfsgrootte, gemiddeld extensief (1,08 GVE / HA, van oorsprong veel grond per bedrijf, ook een redelijk aandeel akkerbouw (polders). Behoorlijke energiesector met vergisters.
- PM/ KV: grote grondhonger: veel nieuwbouw tussen 2010/2015. stevig financieringsnetwerk.

De veehouderij voelt weerstand t.o.v. de overheid (en staat daardoor 'in de achteruit') door volgend beeld van de werkelijkheid:
- Aerius heeft niet het vertrouwen van de landbouwsector
- Juridische borging/houdbaarheid zorgelijk
- De overheid is een onbetrouwbare partner door korte termijn beleid en door conflicterend overheidsbeleid
- Het stikstofprobleem is gebaseerd op modellen, niet op metingen:
- Enquête Steenwijkerland: natuurorganisaties al jaren slechte buren

- SV: veel jonge boeren, door ruilverkaveling veel investeringen gedaan. Olde Maten typisch: -> kenmerk lange stukken met bokslote

### Wat is de opgave?

Kader (wettelijk / juridisch)
- Toekomstperspectief voor de agrarische ondernemers (starters, blijvers en stoppers):
- De sector heeft (net als andere sectoren) een opgave voor emissiereductie CO2 en NH3 (26 % stikstofreductie in 2030)

beleid / wensen
- Een verbetering van de vergoedingen (integraal) van maatschappelijke diensten die ook op lange termijn renderen en agrariërs verleiden voor het leveren van maatschappelijke diensten.
- Consistent beleid met een integrale benadering
- Experimenteerruimte
- Maatregelen treffen die landbouwkundig en ecologisch logisch zijn
- Extensivering: grond beschikbaar houden en krijgen om niet verder te moeten intensiveren zodat agrarische bedrijven toe kunnen werken naar grondgebondenheid
- Koeien in de wei, extensivering, diversiteit agrarische bedrijven, weidevogels (kans voor de landbouw, draagt positief bij aan meerdere doelen),
- Verhoging biodiversiteit als onderdeel van een productiewijze met een duurzaam verdienmodel.
- Benutten van natuurlijke processen waarbij regionale kringlopen zo veel mogelijk gesloten worden. Hierbij blijft mest en voer zo veel mogelijk in de regio
- Aanpak van onderop met het gebied.

### Voor welke knelpunten zorgt de landbouw

Natuur
- Landbouw levert grootste bijdrage stikstofemissie waardoor de natuurkwaliteit onder druk staat
- Huidige landbouw veroorzaakt bodemdaling en (daarmee) verdroging in natuurgebieden
- Remmend op biodiversiteit door landbouwsysteem
- Fosfaat uit landbouw probleem voor natuur Wieden Weerribben

Overige ruimtegebruik
- Landbouw levert grootste bijdrage stikstofemissie waardoor ruimtelijke ontwikkelingen onder druk staan

Veenweide / bodemdaling / water en droogte
- Waterpeil volgt huidige landbouwfunctie, gevolg: bodemdaling en CO2-uitstoot, verstoort toekomstbestendig watersysteem, hydrologie, aanliggende natuurgebieden onder druk, maatschappelijke kosten infrastructuurschade.

Stikstof
- Grootste bijdrage stikstofemissie (stikstofdeken en piekbelasters)

Leefbaar platteland
- Stoppen van bedrijven kan leiden tot ongewenst gebruik gebouwen
- Nieuwe activiteiten (verbreding, opschaling, specialisatie) sluiten niet meer aan bij (romantische) plattelandsbeleving van inwoners
- Funderingsschade door bodemdaling als gevolg peilverlaging

water
- Vermesting grond en oppervlaktewater, belasting milieu met gewasbeschermingsmiddelen

### Wat heeft de landbouw van anderen nodig om aan de opgaven te werken?

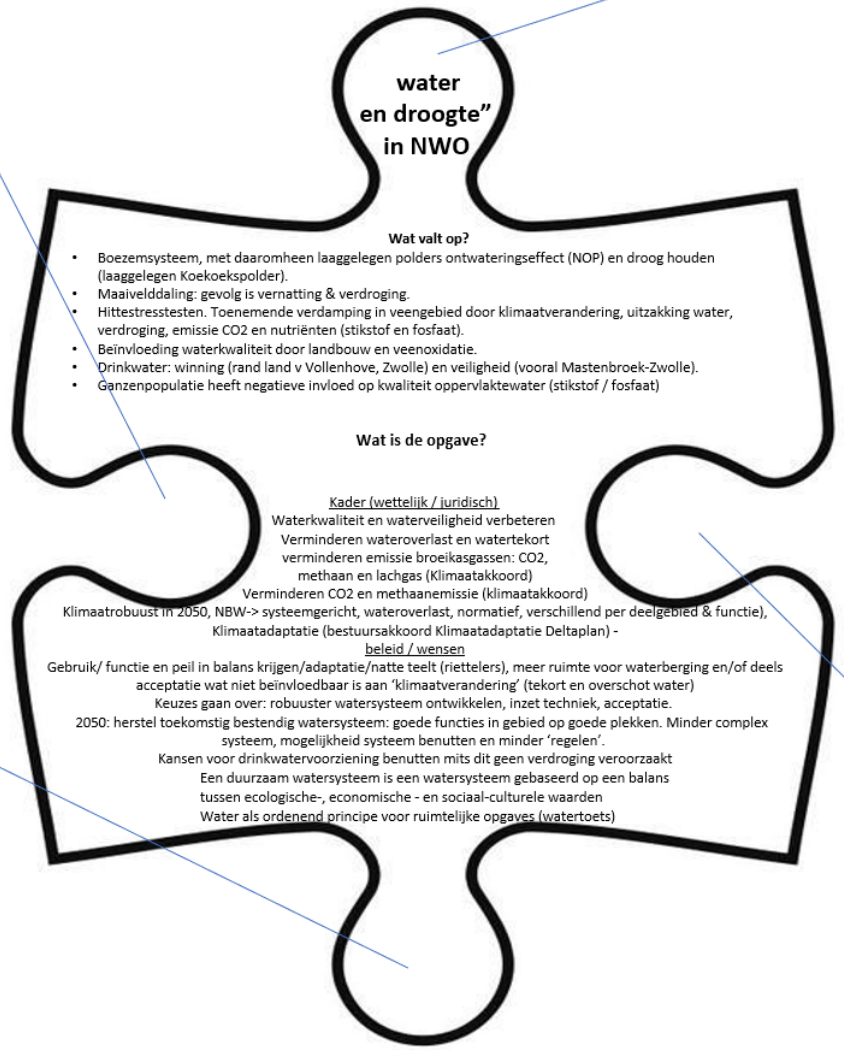
randvoorwaarden
- Verdienmodellen en een solide toekomstperspectief voor boeren
- Tijd, Keuzes, Begrip/vertrouwen, Landbouw zien als oplossing en niet als het probleem
- Banken/hypotheken/stimulans
- Daar het geld inzetten waar het het meeste effect heeft.
- Rechten zijn beperkend (fosfaat afroming)
- Een realistische financiële kijk op voorstellen vooraf. Doorrekenen van voorstellen en budget voor contra-expertise.
- Terughoudendheid van andere sectoren met het 'claimen' van landbouwgrond. De landbouw heeft grond nodig voor haar eigen opgaves.

Natuur
- Duidelijkheid over de uitbreiding van de leefgebieden,
- Voor oplossing achteruitgang natuur breder kijken dan alleen stikstof
- Aanvoer van organische reststromen (o.a. zomermaaisel) uit natuurgebieden kan bijdragen om de koolstofvastlegging op akkers te vergroten.

Leefbaarheid platteland
- Maatschappelijke waardering voor duurzaam geproduceerd voedsel.
- Dat stimuleren wat maatschappelijk gewenst is.

# Water(overlast), droogte

*Het perspectief 2050 is een klimaatrobuust watersysteem: minder complex en afhankelijk van techniek, met voldoende ruimte om klimaatverandering op te vangen. Waterbeheer gericht op vermindering emissie broeikasgas en behoud veenbodems en waterkwaliteit. En op basis daarvan de goede functies op de goede plek.*




### Welke (koppel)kansen heeft de aanpak van "water en droogte" te bieden?

Grote lijn: watersysteem zo inrichten dat verandering van andere functies daarin mee kan gaan + dat opgaves worden gerealiseerd

Landbouw
- WW: water kunnen we goed reguleren, flexibel peilbeheer is hier al.
- Dempen weersextremen: grondwaterpeilverhoging beperkt droogteschade gewassen
- Lokaal minder wateroverlast

Natuur
- Verhogen waterkwaliteit en -kwantiteit voor Weerribben-Wieden
- Verbetering biodiversiteit
- Verbetering habitats voor waterminnende soorten (N2000 + weidevogels)
- PAGW (prog. Aanpak grote wateren) biedt ruimte voor nieuwe natuur

Overig ruimtegebruik
- Zonnevelden kansrijk alternatief landgebruik bij vernatting

Veenweide / bodemdaling
- Vernatting gaat bodemdaling tegen

leefbaar platteland
- Natte karakter -> uitloopgebied voor stad, varen, schoon zwemwater, voor recreanten en toeristen
- streekproducten natte teelt zoals riet, lisdodde, etc.

### Wat kan vanuit aanpak "water en droogte" worden gedaan om aan de opgave te werken?

- Het watersysteem moet flink op de kop. Het gaat om polders waar waterpeilen omhoog gaan, boezems die vergroot moeten worden, bufferzones die aangelegd moeten worden.
- Onderzoeken welke type bedrijfsvoering past bij de nattere omstandigheden. En wat voor manier onderzoeken/ pilot: grootschalig of maatwerk
- Een lange termijn perspectief is noodzakelijk om zinvolle en kosteneffectieve maatregelen te nemen op de korte termijn.
- Onderzoek naar aansluiting landbouw bij robuust watersysteem:
  - Hogere delen, gangbare landbouw (evt. met maatregelen)
  - Overgangsgebieden: extensieve landbouw
  - Lagere delen: natte teelt / natuur

### Voor welke knelpunten zorgt de aanpak van "water en droogte"?

Natuur:
- Veel water in droge zomer nodig: oppompen uit IJsselmeer nadelig ivm kwaliteit
- Voldoende water beschikbaar in droog jaar? Droogte is in droge jaren een probleem dat slecht gecompenseerd kan worden door de aanvoer van gebiedsvreemd water
- Waterrijke delta in WW: droogte is nu geen probleem, maar mogelijk wel bij vernatting ivm beschikbaarheid water

Landbouw:
- Extra vernatting beperken agrarische bedrijfsvoering
- Voldoende water beschikbaar in droog jaar?
- Waterrijke delta in WW: droogte is nu geen probleem, maar mogelijk wel bij vernatting

Overig ruimtegebruik / leefbaar platteland:
- Focus op waterplantengroei nadelig voor kwaliteit vaarroutes (diepte, snelheid, beleving)

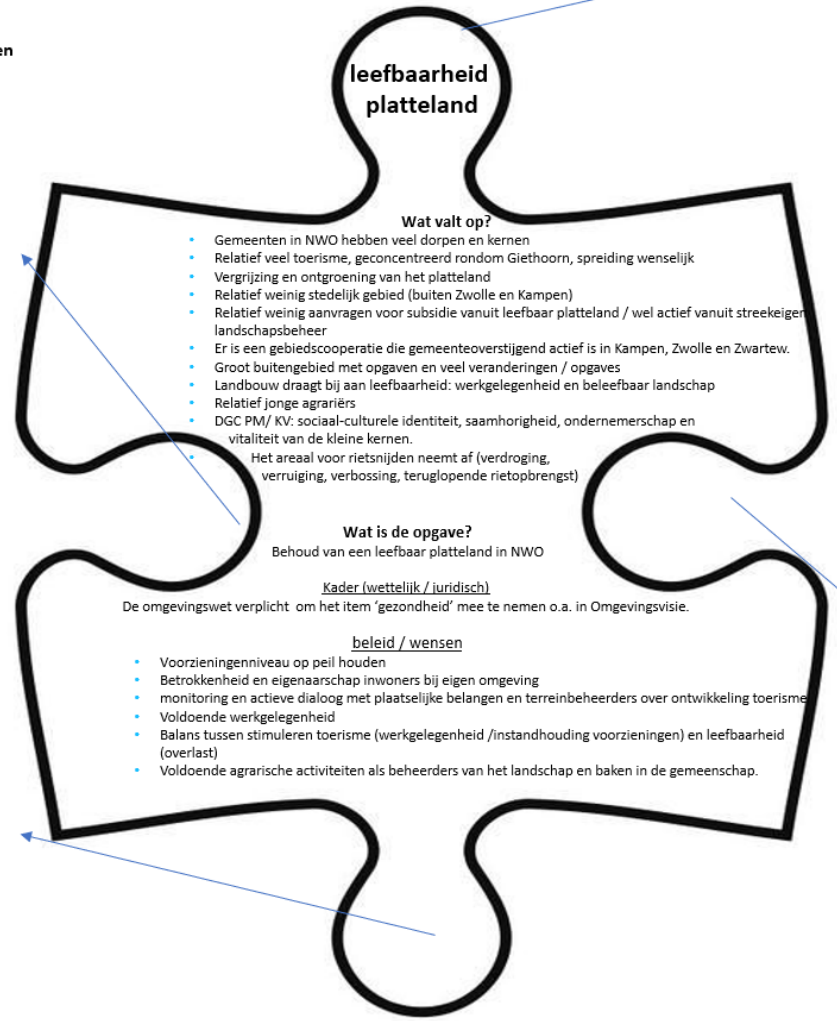
### Wat heeft aanpak "water en droogte" van andere sectoren nodig om aan de opgaven te werken?

- Perspectief voor grondgebruik
- Een systeem- en gebiedsaanpak voor de langere termijn, naast maatregelen op bedrijfsniveau voor de korte termijn

Landbouw, natuur, overig ruimtegebruik
- Bijdragen aan klimaatopgaven / klimaatadaptatie, bijv. meer natuur, extensieve landbouw.
- Ruimte voor kwalitatieve en kwantitatieve wateropgaven

# Leefbaarheid (platteland)

*Wens: Een krachtig, zelfbewust en toekomstbestendig platteland.*
*Een platteland waar sociale kwaliteit, ruimtelijke kwaliteit en lokale bestuurskracht zich in harmonie tot elkaar verhouden. Dit zijn dorpen die weten hoe ze er nu voor staan en weten wat nodig is om ook in de toekomst leefbaar te zijn. En tot slot dorpen die in staat zijn deze toekomstbestendigheid te realiseren.*




**Wat kan er vanuit "leefbaarheid platteland" zelf worden gedaan om aan de opgave te werken?**

- Uitvoeren programma leefbaar platteland en faciliteren van initiatieven vanuit bewoners / leefbaarheidsplannen
- Stimuleren van eigenaarschap / ondernemerschap vanuit de eigen inwoners
- Rol geven aan een gebiedscoöperatie/ dorpsvereniging
- Stimuleren eigenaarschap toekomstkracht
- Versterking identiteit

**Welke (koppel)kansen heeft "leefbaarheid platteland" te bieden?**

Stikstof
- Met maatregelen om leefbaarheid te bevorderen wordt eigenaarschap en betrokkenheid gecreëerd. Hierdoor staan bewoners wellicht meer open en is er wellicht meer draagvlak voor andere, zwaardere maatregelen bijvoorbeeld vanuit stikstof. En kan het bijdragen aan het terugwinnen van vertrouwen in de overheid.

Overig ruimtegebruik
- Op het platteland zijn wellicht pioniersplekken voor ecologisch bouwen in combinatie met rood voor rood/ tiny houses, woningbouw bij de dorpen
- Beleving van natuur en cultuurhistorie en landschap bieden kansen voor recreatie (o.a. Wieden-Weerribben, Oldematen, Zwartewaterklooster)

Natuur
- Behoefte aan groen vanuit inwoners

**Voor welke knelpunten zorgt "leefbaarheid platteland"?**

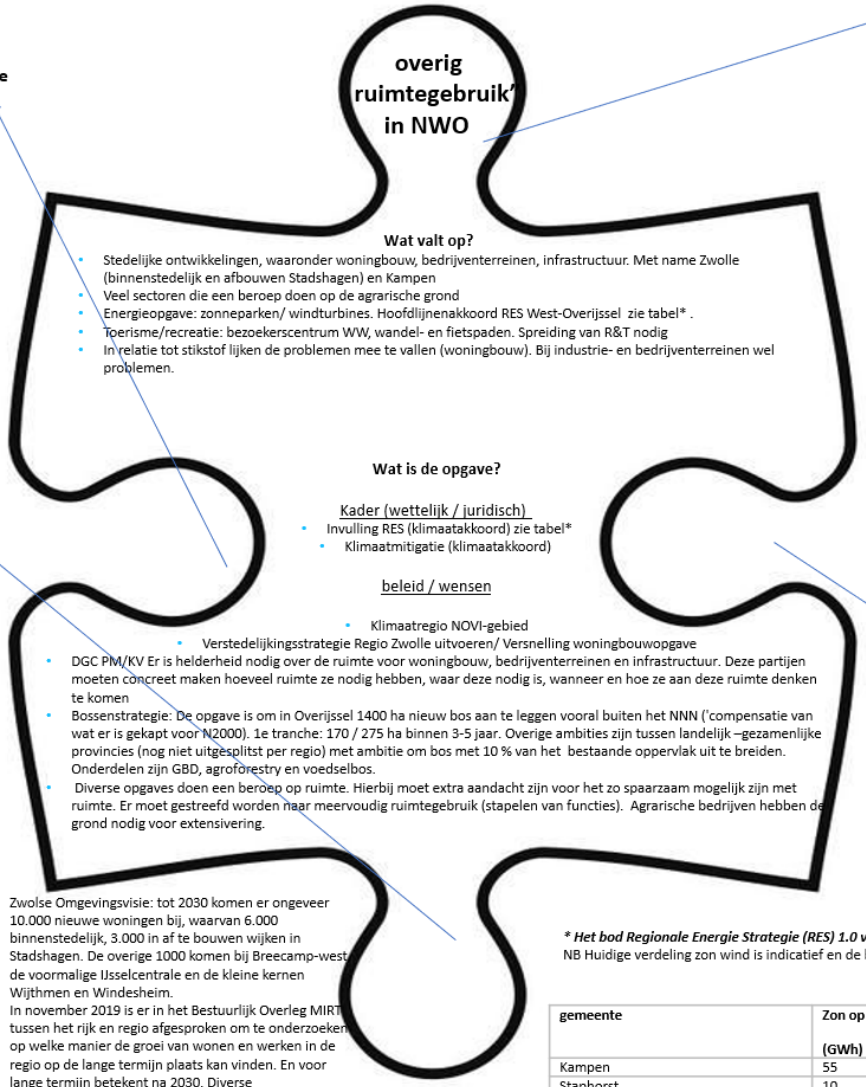
Stikstof
- Stikstofruimte nodig voor div. maatschappelijke ontwikkelingen

Natuur:
- Lokale en tijdsgebonden overlast door recreatiedruk in natuurgebieden .

**Wat heeft "leefbaarheid platteland" van andere sectoren nodig om aan de opgaven te werken?**

- Uitgaan van regio-eigen identiteit / uitdagingen / kansen en daardoor het gesprek realistisch en eerlijk te voeren.
- Zorgvuldig omgaan met maatregelen: effecten van maatregelen op leefbaarheid meenemen in de afweging
- Zorg voor draagvlak vanuit omgeving voor maatregelen
- Redeneren vanuit het positieve; elke opgave biedt ook kansen.

# Overig ruimtegebruik




**Wat kunnen we doen om aan de genoemde opgaven te werken?**

- Emissiearme toepassingen
- Kansen voor het mogelijk maken van transities (financieringsmogelijkheden, Rood voor Rood/Groen)
- Combineren van economie en ecologie (milieu-, energie en natuurinclusief RO)
- Multifunctioneel ruimtegebruik
- Toerisme: Zonering van drukte
- Investeren in ontwikkelingsperspectief voor de landbouw. Met een extensievere landbouw kan er ook ruimte ontstaan voor overige functies.

**Welke (koppel)kansen heeft "overig ruimtegebruik" te bieden?**

Natuur
- Combineren van 'natuur' en woningbouw/bedrijventerreinen
- Woningbouw financieringsinstrument natuur en landschap

Landbouw
- combi (extensivering) met energieopgave,

Leefbaarheid platteland
- Verstedelijkingsopgave en andere ontwikkelingen benutten voor gebied bv. d.m.v. gebiedsfonds structureel financieren van het beheer en hoogwaardig ommeland realiseren
- Nieuwe economische dragers, dragers voor voorzieningen (door extra woningbouw), vitale gemeenschappen
- Woningbouw als financieringsinstrument voor natuur en landschap

**Wat valt op?**
- Stedelijke ontwikkelingen, waaronder woningbouw, bedrijventerreinen, infrastructuur. Met name Zwolle (binnenstedelijk en afbouwen Stadshagen) en Kampen
- Veel sectoren die een beroep doen op de agrarische grond
- Energieopgave: zonneparken/ windturbines. Hoofdlijnenakkoord RES West-Overijssel zie tabel* .
- Toerisme/recreatie: bezoekerscentrum WW, wandel- en fietspaden. Spreiding van R&T nodig
- In relatie tot stikstof lijken de problemen mee te vallen (woningbouw). Bij industrie- en bedrijventerreinen wel problemen.

**Wat is de opgave?**

Kader (wettelijk / juridisch)
- Invulling RES (klimaatakkoord) zie tabel*
- Klimaatmitigatie (klimaatakkoord)

beleid / wensen
- Klimaatregio NOVI-gebied
- Verstedelijkingsstrategie Regio Zwolle uitvoeren/ Versnelling woningbouwopgave
- DGC PM/KV Er is helderheid nodig over de ruimte voor woningbouw, bedrijventerreinen en infrastructuur. Deze partijen moeten concreet maken hoeveel ruimte ze nodig hebben, waar deze nodig is, wanneer en hoe ze aan deze ruimte denken te komen
- Bossenstrategie: De opgave is om in Overijssel 1400 ha nieuw bos aan te leggen vooral buiten het NNN ('compensatie van wat er is gekapt voor N2000). 1e tranche: 170 / 275 ha binnen 3-5 jaar. Overige ambities zijn tussen landelijk –gezamenlijke provincies (nog niet uitgesplitst per regio) met ambitie om bos met 10 % van het bestaande oppervlak uit te breiden. Onderdelen zijn GBD, agroforestry en voedselbos.
- Diverse opgaves doen een beroep op ruimte. Hierbij moet extra aandacht zijn voor het zo spaarzaam mogelijk zijn met ruimte. Er moet gestreefd worden naar meervoudig ruimtegebruik (stapelen van functies). Agrarische bedrijven hebben de grond nodig voor extensivering.

**Voor welke knelpunten zorgt "overig ruimtegebruik"?**

Leefbaarheid platteland
- De Mastenbroekerpolder is uniek, risico dit aan te tasten
- Verwachting van nieuwe bewoners is rust, maar er is steeds minder rust.

Landbouw:
- Afname landbouwareaal door grondbehoefte woningbouw en bedrijventerreinen

Stikstof
bij nieuwe ontwikkelingen
- Emissie verspreidt ver
- Overschrijdt KDW

Natuur:
- Toerisme recreatie gaat soms moeilijk samen met natuur

Veenweide / bodemdaling:
- Reguliere bouw op veengrond leidt tot bodemdaling en CO2-uitstoot

Water - droogte
- Duurzaam waterbeheer wordt verhinderd door 1) ontwikkelingen op ongewenste locaties 2) verstening

**Wat heeft "overig ruimtegebruik" van andere sectoren nodig om aan de opgaven te werken?**

- Stikstofruimte
- Grond; combinatie met andere functies (meervoudig grondgebruik)
- Innovatie/innovatiever marktpartijen. Meer circulair bouwen, houtbouw etc.

- Zwolse Omgevingsvisie: tot 2030 komen er ongeveer 10.000 nieuwe woningen bij, waarvan 6.000 binnenstedelijk, 3.000 in af te bouwen wijken in Stadshagen. De overige 1000 komen bij Breecamp-west, de voormalige IJsselcentrale en de kleine kernen Wijthmen en Windesheim.
- In november 2019 is er in het Bestuurlijk Overleg MIRT tussen het rijk en regio afgesproken om te onderzoeken op welke manier de groei van wonen en werken in de regio op de lange termijn plaats kan vinden. En voor lange termijn betekent na 2030. Diverse scenario's/perspectieven worden onderzocht. Op basis daarvan gaat een doorvertaling plaatsvinden wat dit voor de regio gebiedsgericht gaat betekenen. Het is dus nog niet bepaald of die verstedelijking in Zwolle en/of Kampen gaat plaatsvinden.

**** Het bod Regionale Energie Strategie (RES) 1.0 van West Overijssel***
NB Huidige verdeling zon wind is indicatief en de bijdrage van de waterschappen is in het bod opgenomen

| gemeente | Zon op veld (GWh) | Zon op dak (GWh) | Wind (GWh) | Totaal (GWh) |
|---|---|---|---|---|
| Kampen | 55 | 33 | 156 | 244 |
| Staphorst | 10 | 50 | 60 | 120 |
| Steenwijkerland | 112 | 59 | 0 | 171 |
| Zwartewaterland | 22 | 33 | 50 | 105 |
| Zwolle | 100 | 201 | 58 | 359 |
| **Noordwest Overijssel** | **299** | **376** | **324** | **999** |

# 5 Rode draden uit puzzelstukjes en gebiedsdata

De genoemde thema's beïnvloeden elkaar: er is samenhang. De puzzelstukjes passen niet overal op elkaar, het schuurt hier en daar in de verhouding tussen de verschillende thema's. Dit hoofdstuk bevat de meest opvallende rode draden uit de gebiedsanalyse, de knelpunten en kansen waar we mee aan de slag kunnen gaan. Welke 'rode draden' dragen bij aan de opgaven in Noordwest Overijssel? En waar kunnen we invloed op hebben vanuit het gebiedsproces Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel?

De eerste paragraaf gaat in op de inhoudelijke rode draden. Vervolgens beschrijft de tweede paragraaf een aantal dilemma's en kaders die van belang zijn voor het vervolgproces van de gebiedsgerichte aanpak.

## 5.1 Rode draden gebiedsanalyse

Achtereenvolgende komen de volgende 'rode draden' aan bod:

1. Aanpak stikstof- en veenweide / bodemdalingsproblematiek logische twee-eenheid in Noordwest Overijssel
2. Naar een robuust watersysteem waarin gebruik en peil in balans zijn en maatwerk mogelijk is
3. Bronmaatregelen zorgen voor reductie van stikstofemissie en robuustere natuur
4. Versterken weidevogelgebieden biedt veel kansen
5. Samenwerking tussen natuur en landbouw levert voor allebei wat op
6. Verdienmodellen uit maatschappelijke diensten zijn voor duurzame landbouw van essentieel belang
7. Spreiding recreatie en toerisme van belang voor leefbaarheid en sector zelf
8. Vrijkomende grond als aanjager voor het gebiedsproces

### 1. Aanpak stikstof- en veenweide / bodemdalingsproblematiek logische twee-eenheid in Noordwest Overijssel

De twee hoofdopgaven van de Gebiedsgerichte Aanpak Noordwest Overijssel, de aanpak van bodemdalingsproblematiek van veengronden en de aanpak voor de reductie van stikstofemissie, haken stevig in elkaar. Daarnaast kan de aanpak van de bodemdalingsproblematiek met de juiste maatregelen ook bijdragen aan verkleinen van het knelpunt rond wegzijging van water uit de Wieden en Weerribben. De negatieve effecten van de bodemdaling van veengrond worden erkend in alle deelgebieden en de bereidheid om er wat aan te doen is er.

In 2035 dient de stikstofuitstoot gehalveerd te zijn en zal de bodemdaling geremd moeten zijn door met name hydrologische maatregelen. Het veenweidegebied zal dan veel natter zijn. Een hoger grondwaterpeil draagt bij aan het tegengaan van $CO_2$ uitstoot.

Extensiever gebruik van de grond (lagere veebezetting per hectare) t.b.v. lagere stikstofuitstoot maakt het mogelijk het grondwaterpeil te verhogen. Andersom biedt de aankoop van grond (incl. bedrijf) t.b.v. vernatting, mogelijkheden voor extensivering van omringende melkveebedrijven (qua veebezetting per hectare). Bij het verhogen van het grondwaterpeil bij agrarische bedrijven en de daarmee samenhangende nattere grond verslechteren de landbouwkundige mogelijkheden. De opbrengst en de kwaliteit van het geteelde voer gaan achteruit, de toegankelijkheid wordt beperkt en daarmee ook de duur van het teelt- en weideseizoen en het risico op diergezondheidsproblemen zoals leverbot en salmonella nemen toe. Agrarische bedrijven kunnen door het voorgaande de grond enkel extensiever gebruiken met een lagere veebezetting per hectare. Extensiveren van de bedrijfsvoering werkt in de praktijk kostprijsverhogend. De aangekochte gronden zouden

voor een afgewaardeerde hectareprijs weer voor de landbouw ter beschikking kunnen komen, waardoor de stikstofemissie eveneens daalt.

Zonder financieel interessante prikkels zal een melkveebedrijf niet uit zichzelf gaan extensiveren. De bronmaatregelen stikstof zullen veelal op locatieniveau worden uitgevoerd. Veenweidemaatregelen worden vaker op een hoger schaalniveau uitgevoerd, omdat die op systeemniveau samenhangen met het watersysteem.

Door het vervallen van de PAS kunnen veehouders en andere ondernemers hun bedrijf niet zonder meer verder uitbreiden, het is alleen mogelijk door stikstof te salderen. De stikstofneerslag wordt tot een straal van 25 kilometer vanaf de bron berekend tot stikstofgevoelige habitats binnen Natura 2000-gebieden en raakt daarmee heel Noordwest Overijssel.

De uitdaging is samen een plan te maken met een dalende stikstoflijn en het tegengaan van bodemdaling gericht op de toekomst, waarbij we de verschillende schaalniveaus (watersysteem, deelgebied, polder) bekijken. Vanuit de Deelgebiedscommissies wordt daarbij in goed overleg met de betreffende grondeigenaren gezocht naar perspectiefrijke oplossingen voor de landbouw, in harmonie met de omgeving. Het gaat om maatwerk, wat in het ene gebied wel werkt, werkt in het andere gebied niet. Er wordt op landelijk niveau veel onderzoek gedaan naar de (effecten van) verschillende maatregelen. Het idee is geopperd om in een gebied juist te intensiveren waardoor op een andere plek extensiveren mogelijk is. Deze intensivering i.c.m. technische maatregelen draagt bij aan emissiereductie. Dat is een andere benadering om naar maatwerk te zoeken in een gebied.

Nu is het momentum om gebruik te maken van de middelen die hiervoor vrijkomen (zie ook bronmaatregelen). De DGC’s onderschrijven de opgaven en benadrukken dat vrijwilligheid een randvoorwaarde is om verder te gaan.

### 2. Naar een robuust watersysteem waarin gebruik en peil in balans zijn en maatwerk mogelijk is

Klimaatverandering, met toenemende zware regenval en periodes van droogte, maakt een robuust watersysteem noodzakelijk. Wat betekent robuustheid van het watersysteem? Verschillende, hierna beschreven, aspecten en lokale voorbeelden, spelen daarbij een rol. Het (grond)watersysteem is groter dan Noordwest Overijssel en moet ook in dat grotere verband in ogenschouw worden genomen, als er op deelgebiedsniveau of polderniveau plannen worden gemaakt.

Hoe houd je het watersysteem beheersbaar? Welke klimaatadaptieve maatregelen kunnen worden genomen op systeemniveau (vasthouden, bergen, afvoeren), uitgewerkt op deelgebiedsniveau? Is het mogelijk om een robuust watersysteem te maken dat ook mogelijkheden biedt voor maatwerk, zoals flexibel peilbeheer? In deelgebied Wieden Weerribben is al sprake van flexibel peilbeheer. Kan flexibel peilbeheer worden uitgebreid? Is maatwerk op gebiedsniveau door zonering mogelijk? Het systeem kan tegen een stootje maar door toenemende extremen is detailregulering steeds kwetsbaarder. Grotere eenheden die qua gebruik passen bij de ‘natuurlijke waterhuishoudkundige situatie’ helpen.

In de Koekoekspolder is de grondwaterdruk enorm. Bij het vernatten van Mastenbroek neemt de grondwaterdruk toe, de kapitaalintensiviteit van de glastuinbedrijven in de Koekoek is hoog. Het waterschap voorziet een toekomst waarin er niet oneindig wordt gepompt. Hoe is hierin een weg te vinden richting een duurzame oplossing?

Tot op heden wordt er gewerkt volgens het principe “peil volgt functie”. Maar is dit houdbaar voor de toekomst? De landelijke koers gaat uit van een sturende rol van water in de ruimtelijke ordening. In Staphorsterveld wordt aangegeven dat er tevredenheid is over het huidige waterbeheer. In de NOVI en het Nationaal Waterprogramma 2022-2027 is functie volgt peil beleid. De landbouwvertegenwoordigers geven aan dat

“functie volgt peil” ondenkbaar is, omdat dat zou betekenen dat landbouwfunctie in het uiterste geval door het waterpeil kan vervallen. In de Deelgebiedscommissies ging het meer over de vraag in hoeverre kan, gezien de invloed van water op de veengebieden in Noordwest Overijssel, het gebruik en het peil in balans worden gebracht. In hoeverre is vernatting van (delen van) gronden mogelijk (heel nat, beetje nat). En welke intensiteit en agrarisch gebruik zijn hierbij mogelijk? Wat is het effect van de verschillende niveaus van vernatting op het gebruik. Waar ligt het optimum tussen tegengaan bodemdaling, beperken CO2-uitstoot en (agrarisch) gebruik. Dat zal per deelgebied en zelfs lokaal moeten worden bepaald, immers de omstandigheden, zoals de dikte van het veen, verschillen per locatie. Het Inframrapport[1] geeft hierover een eerste doorkijk. De Gebiedscoöperatie IJsseldelta geeft aan dat bij het behoud van natuur- en landschapswaarden van de veenweidegebieden een graslandbeheer hoort dat bloemrijke, vochtige weilanden oplevert in plaats grasproductie met zeer geringe biodiversiteit.

Ten slotte is het van belang te realiseren dat de aanpassing van het watersysteem kan leiden tot hogere inrichtings- en beheerskosten. Echter het niet nemen van maatregelen kan op termijn ook leiden tot hogere beheerkosten van het watersysteem. De vraag is hoe we het betaalbaar houden?

### 3. Bronmaatregelen zorgen voor reductie van stikstofemissie en robuustere natuur

Het is duidelijk dat een deel van de stikstofgevoelige natuur sterk overbelast is door stikstofdepositie, terwijl de opgave is om de natuur (met name in Natura 2000 gebieden) te verbeteren en te voorkomen dat de natuur achteruitgaat. De rechter heeft daarom bepaald dat nieuwe ontwikkelingen die stikstof uitstoten geen vergunning krijgen voordat de stikstofemissie is verlaagd en daarmee ook de stikstofdepositie kleiner wordt. We maken onderscheid tussen landelijke, generieke bronmaatregelen die het rijk financieel ondersteunt en aanvullende lokale bronmaatregelen. Voor Noordwest Overijssel en de deelgebieden is het de vraag hoe we de landelijke en lokale bronmaatregelen op de juiste wijze in kunnen zetten:

- Welke bronmaatregelen zijn het meest effectief voor de stikstofopgave in NWO en de deelgebieden? Zo is in alle deelgebieden aangegeven dat het aanlengen van mest met water een kansrijke bronmaatregel is om hier stikstofemissie te reduceren. Er wordt al met sleepslangen gewerkt, de werkwijze is bekend en het gebied is er geschikt voor, aldus leden uit alle drie de Deelgebiedscommissies. Aandachtspunt is dat het rijk alleen het aanlengen van mest met water op zandgronden vergoedt als bronmaatregel (subsidie voor aanleggen waterbassin, deze zijn in veengebieden niet nodig). Bij het aanlengen van mest moet wel rekening gehouden worden met afspoeling wat een negatief effect kan hebben op de waterkwaliteitsdoelstelling. Daarnaast liggen er andere kansen die benut kunnen worden op bedrijfsniveau zoals voer, stallen, omschakelprogramma etc. En zorgen we voor de juridische houdbaarheid? Met andere woorden hoe zorgen we dat de maatregelen die we nemen worden gewaardeerd in het vergunningsstelsel zodat de ‘stikstofreductie’ ingeboekt kan worden?
- Bij het bepalen wat effectief is, is de wens van de Deelgebiedscommissies om de effecten te meten (meten = weten) en te monitoren.
- Op welke manier kunnen we de generieke bronmaatregelen gebiedsgericht inzetten en kunnen we kansen benutten? Welke aanvullende lokale maatregelen vinden we kansrijk? De maatregelen (bronmaatregelen, maar wellicht ook andere maatregelen) die stikstofemissie verlagen zouden in combinatie met elkaar of met andersoortige (groenblauwe) maatregelen (integraliteit in opgaven én in uitvoering!) gecombineerd moeten kunnen worden. Maatwerk is daarbij het uitgangspunt, waarbij de gehele maatschappelijke winst moet worden bekeken en financieel gewaardeerd, ook als dat betekent dat de afzonderlijke regels niet één op één passen.

[1] Bron: *Verkenning bodemdaling veenweide Overijssel (Infram*, 2019)

Landelijke bronmaatregelen

De landelijk ingestelde bronmaatregelen moeten voor daling van de stikstofdepositie zorgen. Op dit moment is een deel van de bronmaatregelen via de landelijke LNV/RVO lijn al in uitvoering, een aantal is nog in voorbereiding (zie bijlage 1: overzicht generieke bronmaatregelen). Deze bijlage bevat een globaal inzicht in de verwachte effecten van deze maatregelen.

- Landbouw

Landelijke bronmaatregelen gericht op de landbouw zijn bijvoorbeeld: tweede verhoging subsidieregeling sanering varkenshouderijen, landelijke beëindigingsmaatregel, de maatregel gerichte opkoop (MGO)[2], verlagen ruw eiwitgehalte veevoer, vergroten aantal uren weidegang, verdunnen mest op zandgronden en stalmaatregelen. Het algehele beeld is dat de maatregelen niet in alle gevallen even goed aansluiten bij het gebied.

- Natuur

Naast daling van de stikstofemissie (buiten de natuurgebieden) moeten ook maatregelen in de natuurgebieden zelf zorgen voor een robuustere natuur. Voor de natuur komen verschillende type herstelmaatregelen in aanmerking voor financiering: het intensiveren van natuurmaatregelen en het nemen van hydrologische maatregelen in en om natuurgebieden. Daarnaast is monitoring van de (stikstofgevoelige) natuur van belang, de mate van instandhouding ten opzichte van de kritische depositiewaarde (KDW). Vanuit de agrarische vertegenwoordiging uit de Deelgebiedscommissies wordt gepleit voor bodemanalyses in natuurgebieden. Hiermee kan de stikstoflevering uit de bodem in beeld gebracht worden. En vervolgens in relatie worden gebracht met de potentie van de stikstofgevoelige natuur.

- Kritische Depositiewaarde (KDW). Vanuit het gebied komt de vraag naar voren of niet breder gekeken moet worden dan KDW voor de juridische borging. Deze vraag heeft landelijk ook aandacht.

- Overige sectoren

Landelijke bronmaatregelen zijn, behalve op natuur en landbouw, ook gericht op andere sectoren zoals industrie, bouw, scheepvaart, luchtvaart en verkeer. Deze maatregelen zijn veelal op Europees, landelijk of provinciaal niveau, maar er is wel behoefte vanuit de DGC's om inzicht in te hebben in de maatregelen en het effect ervan in NWO in 2030. Specifiek gaat het om de maatregel voor Verkeer en Vervoer, een sector die in NWO een substantiële emissie heeft.

Lokale bronmaatregelen

Mogelijke koppelkansen die zijn benoemd in de puzzelstukjes kunnen leiden tot stikstofwinst en sommige zijn daarmee ook potentiële bronmaatregelen. Denk bijvoorbeeld aan de uitvoering van de bossenstrategie die kan leiden tot stikstofreductie.

De landbouw is kritisch op de Mestwetgeving die veroorzaakt dat boeren organische dierlijke mest afvoeren maar vervolgens kunstmest aanvoeren. Dit is echter wetgeving waarvoor de rijksoverheid en de Europese overheid bevoegd is.

Op minerale gronden (niet op organische grond als veen) worden kansen gezien voor het toepassen van bewerkt maaisel uit natuurgebieden als bron van organische stof. Met toepassing van bodemverbeteraar (rondom N2000 gebieden en elders) zijn percelen beter in staat vocht én voedingstoffen vast te houden, worden deze percelen minder uitspoelingsgevoelig en door het hogere organische stof niveau verbeteren de opbrengsten. Hierdoor is minder kunstmest en drijfmest noodzakelijk. Daarnaast stimuleert organische stof de opbouw van bodemleven, o.a. meer bacteriën, schimmels en regenwormen. De bodem krijgt meer structuur

[2] MGO is de maatregel die tot nu toe is ingezet voor opkoop van bedrijven in Overijssel.

wordt veerkrachtiger (minder droogtegevoelig) en biedt meer perspectief voor een goede bovengrondse biodiversiteit. Niet in eerste instantie als stikstofreductie-maatregel.

Een lokale bronmaatregel, specifiek in de Weerribben en Wieden (deels), is het uitfaseren van het verbranden van zomermaaisel en rietstruige. Het verbranden draagt bij aan emissie van NOx en luchtverontreiniging. Hierdoor kan een waardevolle bio-grondstof niet worden gebruikt door de agrarische sector (akkerbouw, stal). Bij deze maatregel hoort een marktconforme vergoeding voor de extra werkzaamheden die het afvoeren van het maaisel en struige met zich meebrengt.

### 4. Versterken weidevogelgebieden biedt veel kansen

Weidevogels zijn iconen voor de veenweidegebieden. Deze boerenlandvogels verbinden de trotse boeren, die de juiste omstandigheden voor weidevogels creëren, met bewoners die genieten van de vogels en ook dikwijls samen met de boeren de nesten beschermen. Het zijn indicatoren van het systeem (vernatting, stabiliteit in beheer, biodiversiteit). Met het versterken van de omstandigheden voor weidevogels werken we daarmee tegelijk aan verschillende opgaven. Denk hierbij aan duurzaam waterbeheer, tegengaan bodemdaling en de CO2-uitstoot omlaag brengen, kansen voor reductie van stikstofuitstoot, een grotere biodiversiteit (naast vogels ook andere dieren en planten) en behoud van het unieke en kwetsbare open landschap. Met agrarisch natuurbeheerpakketten, uitvoering van Aanvalsplan Grutto en groenblauwe diensten moet er een verdienmodel mogelijk worden gemaakt (zie verdienmodellen). Het is per bedrijf of gebied puzzelen naar het optimum passend bij het bedrijf en de plek, ook vanuit bodemdaling en CO2. Wat je verliest door te extensiveren, kun je mogelijk verdienen uit maatschappelijke diensten (o.a. agrarisch natuurbeheer). Wat is werkbaar binnen het bedrijf? Kun je vernatten? Stoppen met maaien in de broedtijd? Wat heeft later maaien voor gevolg voor de structuur van het gras en dat weer voor de methaanuitstoot van de koeien? In welke gedeelte van je bedrijf? Welke gebruik en beheer past erbij en welke vergoeding staat er tegenover? In Staphorsterveld wil men kijken naar de aansluiting van weidevogelgebieden bij Olde Maten en Veerslootlanden. Ook is het een kans voor recreatie.

Aandachtspunt is de overlast van de ganzen. Door de uit de hand gelopen ganzen populatie worden ook weidevogels weggejaagd. Daarnaast zorgt de ganzenschade dat veehouders minder goed de voederwinning en weidevogelbeheer kunnen verenigen. Intensief populatiebeheer van ganzen is daarom essentieel voor voldoende leefgebied voor weidevogels. Ook de predatie door o.a. vos en ooievaar vormt een bedreiging voor de weidevogels.

Collectief Noordwest Overijssel richt zich met een aantal GLB-pilotprojecten al op het toetsen van maatregelen binnen de melkveehouderij ten behoeve van weidevogels en het tegengaan van bodemdaling door vernattingsmaatregelen.

### 5. Samenwerking tussen natuur en landbouw levert voor allebei wat op

In verschillende projecten en andere samenwerkingsvormen werken agrariërs en natuurorganisaties samen om doelen te realiseren die voor beide kanten voordeel oplevert. Dit natuurinclusief boeren gaat bijvoorbeeld om natuurbeheer door agrariërs en om het opbrengen van maaisel op akkerland ten behoeve van grondverbetering, met minder kunstmest en droogtestress tot gevolg. In de gepolariseerde beeldvorming zijn dit voorbeelden van hoe het óók kan. Tegelijkertijd moeten we ook eerlijk zijn over samenwerking: waar kan het lonen en waar kan de relatie landbouw-natuur verbeteren?

Vooral in een zone rondom Natura 2000-gebieden biedt samenwerking tussen natuur en landbouw kansen voor boeren die niet meer in dieraantallen kunnen groeien, maar wel een rol kunnen hebben in natuurbeheer. Zo wordt het onderhoud van Olde Maten en Veerslootlanden in samenwerking met de Agrarisch Natuur

Vereniging (ANV) gedaan. De participerende boeren geven echter aan dat door de opslag van ridderzuring en pitrus de kwaliteit van het voer vermindert en dat er in de toekomst mogelijk minder interesse is in de pachtgronden. Voor veehouderijen is aandacht voor de kwaliteit van gras van belang. Niet al het gras is geschikt om van te melken. Het is van belang om hierover met elkaar het gesprek te voeren. Natuurinclusief boeren vereist eveneens een goede afstemming over o.a. het watersysteem, zonering en gebruik.

Agrarische vertegenwoordigers vragen van de natuurbeheerders meer aandacht voor de belangen van een agrarische ondernemer. Dit geldt zeker bij grondeigendom van de agrariër, maar ook als de agrariër pachter is van grondeigendommen van de terreinbeherende organisaties. Er spelen diverse onderwerpen waarover het gesprek tussen pachter en verpachter gevoerd moet worden.

Veel landgoederen hebben ervaring met het optimaliseren van de samenhang tussen natuur en landbouw, waarbij er een goede balans tussen rendabel en onrendabel gevonden moet worden. Die samenhang moet ook zorgen voor draagvlak bij de boeren. Het is daarbij belangrijk om hen te begeleiden in het ‘omdenken’ naar een meer natuurinclusieve landbouw die de biodiversiteit op en rond het boerenland versterkt en kan bijdragen aan andere maatschappelijke opgaven. Natuurbeheerders en landbouw kunnen hierbij van elkaar leren.

## 6. Verdienmodellen uit maatschappelijke diensten zijn voor duurzame landbouw van essentieel belang

Veel van de grote opgaven van deze tijd, en dat geldt ook voor de opgaven voor de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel, vragen om een transitie van de huidige landbouw, zowel van de sector als op individueel niveau. Zonder veranderingen in de keten kan dat niet. Op dat laatste hebben we als Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel helaas maar zeer beperkt invloed. Zo blijkt uit recent onderzoek in opdracht van LNV dat de consument maar zeer beperkt bereid is tot het betalen voor duurzaamheid. En ook supermarkten zijn niet altijd bereid om duurzaamheid in rekening te durven brengen. Zonder een goed, duurzaam verdienmodel voor de landbouw, zal de landbouwtransitie naar duurzame landbouw niet plaatsvinden. Duurzaam staat voor toekomstbestendigheid in economisch, ecologisch en sociaal opzicht. Zowel de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof, als het Klimaatakkoord staan voor een duurzame toekomst voor de landbouwsector. Het komen tot goede verdienmodellen voor de landbouw is de sleutel voor het realiseren van de grote opgaven in het landelijk gebied.

Wat is nodig om tot een duurzaam verdienmodel (die de hogere kosten en lagere opbrengsten dekt) te komen? Betaling voor maatschappelijke diensten (realiseren maatschappelijke opgaven) kunnen hierin een belangrijke rol spelen. Verleiding én keuzevrijheid zijn hierbij van belang. Maatschappelijke diensten zijn bijvoorbeeld tegengaan bodemdaling, reduceren stikstofuitstoot, natuurinclusieve landbouw, sluiten kringlopen op gebiedsniveau, biodiversiteit en landschapsbouw. De Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta (SLPIJ+) heeft in de polder Mastenbroek ervaring met langjarige contracten (weidevogelbeheer, landschapsbeheer etc) op particuliere gronden. In Staphorsterveld zijn er overeenkomsten met de Stichting Groen blauwe diensten Overijssel. Als kansrijk voorbeeld uit Overijssel is het initiatief ‘Salland Loont’, waarbij het idee wordt uitgewerkt om voor heel Salland te werken aan een verdienmodel voor maatschappelijke diensten, uitgevoerd door agrariërs en andere grondeigenaren en betaald door de samenleving (inwoners, overheden en bedrijfsleven): Salland Loont. Dit biedt inspiratie voor de organisatie en aanpak van deze ‘rode draad’ in Noordwest Overijssel.

Aandachtspunt zijn de mondiale ontwikkelingen m.b.t. de sector en de afhankelijkheid van de wereldmarkt. In dat kader kan gedacht worden aan de gezamenlijke productie van (niet) biologisch/ ecologische / regionale melk en deze koppelen aan regionale marketing (voorbeeld: Weerribben zuivel). Voor een deel van de bedrijven is het samenwerken en regionaal afzetten een mooi verdienmodel. Echter blijft een substantieel deel van de melk voor de wereldmarkt.

Een ander voorbeeld is het natuurbeheer in de Wieden en Weerribben door riettelers/snijders die dit als onderdeel van hun bedrijfsvoering doen. Rietteelt is een duurzame vorm van landgebruik die bijdraagt aan een economisch profijtelijk landschap en een duurzaam bouwmateriaal in de vorm van dakriet produceert. Het areaal voor rietsnijden neemt af (verdroging, verruiging, verbossing, teruglopende rietopbrengst). Dit verdienmodel staat onder druk en mede daardoor vindt het verbranden van de struige nog steeds plaats. Aandacht is nodig voor de vergoeding voor deze maatschappelijke dienst, nu het verbranden van de struige uit oogpunt van stikstof niet meer gewenst is.

### 7. Spreiding recreatie en toerisme van belang voor leefbaarheid en sector zelf

Noordwest Overijssel is aantrekkelijk voor recreanten en toeristen. In Noordwest Overijssel staan natuur, landschap, water en cultuur(historie) centraal in de beleving. Denk aan het Nationaal Park Weerribben Wieden, maar ook aan het Nationaal Landschap IJsseldelta, het Zwarte Water, het Zwarte Meer, de IJsseluiterwaarden en de Olde Maten waar De Veldschuur (Rouveen) diverse activiteiten in en rond het natuurgebied aanbiedt en tenslotte aan de aantrekkelijke dorpen en (Hanze)steden.

Recreatie en toerisme concentreert in de Wieden Weerribben momenteel in Giethoorn en bij het bezoekerscentrum Weerribben in Ossenzijl. In feite is dit een organisch gegroeide zonering, die zorgt voor relatief rustiger gebieden elders, maar die te ver is doorgeschoten. De druk op deze concentratiegebieden is te hoog geworden voor de leefbaarheid van mens en natuur. Ook voor de recreatiesector in Giethoorn zelf is een betere spreiding over Noordwest Overijssel én een betere spreiding door het jaar heen wenselijk. Vanuit leefbaarheid, natuur, spreiding economische kansen voor recreatiebedrijven / horeca, verkeer en vervoer (doorstroom en veiligheid) is dat het zeker.

Er wordt ingestoken op Poorten (o.a. Zwartsluis, Blokzijl, Kalenberg, etc) naar Noordwest Overijsel om spreiding te verbeteren. Tegelijkertijd vraagt het ook om keuzes, niet overal een beetje toerisme. Slimme sturing van toeristen in de natuurgebieden zelf, maakt daar onderdeel vanuit. Denk aan specifieke stilteplekken en tijdelijke afsluitingen, maar zorg ook voor toegankelijke gebieden. Daarnaast kan gedacht worden aan spreiding in klein- en grootschaligheid en in tijd. Regionale samenwerking, eventueel in pilots, wordt gezien als kans. Besteed ook aandacht aan monitoring en aan communicatie met de plaatselijke belangen en terreinbeheerders over de ontwikkeling rond recreatie.

Het thema leefbaarheid platteland is als koppelkans een belangrijk aspect in de deelgebieden. Verschillende partijen (bv Vrienden van Olde Maten en Stichting Sluuspoort) kijken naar mogelijkheden om het gebied aantrekkelijker te maken van recreatie en bewoners. De financiën voor concrete acties zijn een aandachtspunt.

### 8. Vrijkomende grond als aanjager voor het gebiedsproces

De komende jaren zullen in het gebied de nodige agrarische bedrijven stoppen. Voor een deel zal dat zijn door gebruik te maken van de Opkoopregeling Stikstof of de Impulsgelden uit het Klimaatakkoord. Met die regelingen zullen agrarische bedrijven (vrijwillig) worden aangekocht (inclusief dierrechten) om daarmee doelen op het gebied van stikstofreductie en CO2-reductie te realiseren. De vrijkomende agrarische grond biedt kansen om bijvoorbeeld te extensiveren, maar kan ook voor andere uitdagingen worden ingezet. Aandachtspunt is dat de landbouw de vrijkomende agrarische gronden ook heel hard nodig heeft voor agrarische activiteiten en de opgaves die daarbij komen kijken. Hierbij is het financieringsvraagstuk van belang. Denk ook aan belastingvoordelen, pachtconstructies e.d. Extensivering betekent nu meer kosten per eenheid product. Ten behoeve van de gebiedsontwikkeling is het belangrijk ook te kijken hoe via langdurige pacht de landbouwbedrijven kunnen worden geholpen om hun beoogde verdienmodel te verwezenlijken. Daarbij kan ook ingezet worden op lagere pachtprijzen als daaraan voorwaarden aan worden verbonden (bijv. over intensiteit van het gebruik etc.).

Bij de eerstgenoemde rode draad kwam de synergie tussen stikstof- en CO2-maatregelen al aan de orde. Bij deze aankopen zal de synergie zeker worden gezocht, als die niet al automatisch aan de orde is. Nadenken over het instrumentarium en beleid (voor welk doel gebruik je de grond) is hierbij van belang. En wie gaat de vrijgekomen grond beheren en financieren? Vanuit de deelgebieden gaan geluiden op voor het opzetten van een grondbank, waar het rijk in meegenomen wordt. Bij een grondbank is het van belang dat de gronduitgifte transparant is. Hier zijn in het verleden slechte ervaringen mee opgedaan. De agrarische vertegenwoordigers maken zich zorgen dat de landbouw achterin de rij aan kan sluiten.

Denk daarnaast aan het inzetten van kavelruil als middel om extensivering te versnellen en zonering te bevorderen.

Naast grond kan ook de invulling van vrijkomende erven een functie hebben in het gebiedsproces, bijvoorbeeld als bijdrage aan de woonbehoefte en de leefbaarheid van het platteland. Overigens kan dit ook bij actieve boeren een rol spelen. Is het nodig om het bestaande instrumentarium, zoals de rood voor rood regeling, te herzien?

### 5.2 Kaders voor het vervolgproces

Om met de rode draden aan de slag te gaan zijn hieronder dilemma's en kaders weergegeven gericht op het proces en samenwerking om met elkaar de vervolgstappen te kunnen zetten in de GGA NWO.
Achtereenvolgens komen aan bod:

9. Samenwerking tussen betrokken partijen, herstel vertrouwen en langjarig beleid
10. Omgaan met nieuwe informatie en (beleids-)ontwikkelingen
11. Werken in deelgebieden maakt lokaal maatwerk mogelijk
12. Kennis en ervaring opdoen en delen en bottum-up initiatieven dragen bij aan het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijsel
13. Koppelkansen van de grote opgaven parallel aan de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijsel zoveel mogelijk benutten
14. Financieringsvraagstuk voor en na 2030

### 9. Samenwerking tussen betrokken partijen, herstel vertrouwen en langjarig beleid

Pas als je vertrouwen hebt, kom je tot lange termijn afspraken. Uit gesprekken is duidelijk geworden dat er niet altijd vertrouwen is tussen de verschillende partijen. Met name vanuit de landbouwsector komen geluiden over een gebrek aan vertrouwen in de overheid en terreinbeherende organisaties. Juist door samenwerking en door niet over elkaar maar met elkaar te praten, kan worden gewerkt aan het herstel van het vertrouwen, als alle partijen zich daar ook voor openstellen. Lastig daarbij is dat de democratie met zich meebrengt dat een nieuwe regeerperiode weer nieuwe accenten legt. Er is behoefte aan zekerheid in de vorm van langjarig consistent beleid.

Vertrouwen kan groeien als er een integraal toekomstperspectief is waar over de bestuursperiodes aan vast wordt gehouden. Voor de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel liggen de hoofdopgaven wel voor langere tijd vast (reductie emissies stikstof en CO2), maar precieze invulling is nog in ontwikkeling. In het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel zullen ook lange-termijn-afspraken gemaakt worden. Vanuit het deelgebied is geopperd om toe te werken naar een regionale omgevingsvisie voor Noordwest Overijssel. Om na te denken over het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel, is het daarnaast van belang om innovatief en oplossingsgericht te denken en ruimte te bieden voor lokaal maatwerk.

In het deelgebied Wieden Weerribben bestaat een samenwerkingsverband van organisaties die voor een groot deel ook deel uitmaken van de Deelgebiedscommissie. Het gaat om de Stichting Nationaal Park Weerribben

Wieden. Vanuit verschillende achtergronden en belangen werken partners samen aan verschillende initiatieven en projecten en aan een visie voor het Nationaal Park Nieuwe Stijl[3]. De stichting heeft de uitgangspunten voor de Gebiedsgerichte Aanpak onderschreven en het ligt voor de hand dat de stichting in het vervolgtraject van de GGA NWO een belangrijke rol zal spelen.

### 10. Omgaan met nieuwe informatie en (beleids-)ontwikkelingen

Het stikstofdossier is sterk in beweging binnen een ingewikkeld politiek krachtenspel in alle bestuurslagen. De jurisprudentie ontwikkelt zich regelmatig sneller dan het beleid ontwikkeld kan worden. Voorbeeld van een recente ontwikkeling is de aanwijzing van leefgebieden op agrarische gronden. Verder zijn er scenario's en ontwikkelingen voor mogelijk toekomstig beleid zoals de opdracht van het rijk aan het Planbureau voor Leefomgeving (PBL) met een quickscan van twee beleidspakketten met forse aanvullende investeringen en extra maatregelen, het advies van de landsadvocaat kwam in de publiciteit over het intrekken van vergunningen van boeren die in de buurt van natuurgebieden te veel stikstof uitstoten. De Kabinetsformatie loopt en er moet nog beleid (ook Europees klimaatbeleid) ontwikkeld worden. Dit zal tot gevolg hebben dat er nog een periode van onzekerheid zal zijn over de omvang en het tempo van de opgave. Deze onzekerheid kan leiden tot een afwachtende houding. We kunnen ons die afwachtende houding niet permitteren, gezien de urgentie en de omvang van de opgave, maar ook gezien de knelpunten in vergunningverlening. Tegelijkertijd kunnen we sommige dingen ook niet in werking zetten zolang de financiering niet gedekt is.

Onze inzet is er dan ook op gericht om paniekvoetbal te voorkomen, koers te houden, het stuur in handen te nemen door zelf plannen te ontwikkelen: 'challenge te act'. Nieuwe informatie moeten we zo snel mogelijk delen en bespreken. Het kennisdelen van de landelijke informatie is hierbij een belangrijk aandachtspunt. Het is belangrijk dat de resultaten beschikbaar komen en dat de belanghebbende goed geïnformeerd worden. Dat geldt zowel voor onderzoek in het agrarische gebied als in de twee natuurgebieden.

Daarnaast is er nog veel onbekend op het gebied van effecten van maatregelen. Dit geldt zowel voor stikstofmaatregelen als voor maatregelen gericht op bodemdaling en vermindering van CO2-uitstoot. Vandaar ook het belang van proefprojecten en onderzoeken op landelijk en lokaal niveau. Er wordt veel onderzoek gedaan en in de komende jaren zal steeds meer kennis worden vergaard.

Ontwikkelingen zijn niet altijd te voorspellen, maar voor een deel wel te voorzien. Zo zal de stikstofuitstoot door alle bronmaatregelen, in de loop van de jaren verminderen. Ook zal de natuur robuuster worden door het nemen van diverse maatregelen in en rondom de natuurgebieden. Beide voorbeelden hebben mogelijk consequenties voor het Toekomstperspectief. Welke en hoe, dat weten we nog niet. Belangrijk is wel om te bedenken hoe we in de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel om zullen gaan met nieuwe informatie en ontwikkelingen.

### 11. Werken in deelgebieden maakt lokaal maatwerk mogelijk

Gezien de fysieke verschillen en verschillende oplossingsrichtingen voor het tegengaan van bodemdaling, werken we in deelgebieden en waar nodig ook in kleinere gebieden, bv per polder binnen een deelgebied. Concrete maatregelen op bedrijfsniveau moeten besproken worden aan de keukentafel. Uiteraard moeten we bij het werken in deelgebieden oog houden voor een brede blik en uitwisseling binnen en tussen de deelgebieden.

Het werken in deelgebieden biedt kansen om lokaal maatwerk mogelijk te maken, omdat lokale partijen bij de integrale planvorming zijn betrokken. Tegelijkertijd kunnen lokale opgaven die van invloed zijn op het

[3] Het Nationaal Park Weerribben Wieden Nieuwe Stijl beslaat een groter gebied, waarin de verbinding natuur – landbouw – recreatie intensiever zal zijn.

Toekomstperspectief en/of het uitvoeringsprogramma (gebiedsagenda) van het deelgebied worden meegenomen in de planvorming. Het lokale maatwerk biedt kansen voor een integrale aanpak op polderniveau, als het gaat om tegengaan van stikstofuitstoot en bodemdaling, de wateropgave, extensivering van de landbouw e/o alternatieve teelten/bedrijfsvoering. Daarnaast is vanuit de deelgebieden een nauwe verbinding en participatie met belanghebbenden te maken.

### 12. Kennis en ervaring opdoen en delen en bottom-up initiatieven dragen bij aan het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel

Er is nog veel onbekend over bijvoorbeeld de effecten op bodemdaling en CO2-uitstoot van maatregelen op het gebied van vernatting. Daarvoor loopt zowel regionaal als nationaal onderzoek. Ook loopt er nog onderzoek naar de effectiviteit van bronmaatregelen gericht op de stikstofreductie. Ondanks alle onzekerheden moeten we proeftuin durven te zijn en experimenteerruimte hebben. Initiatieven van onderaf aanjagen en trots zijn op wat we zelf kunnen bereiken. En tegelijkertijd effectieve praktijkvoorbeelden van buiten Noordwest Overijssel in het eigen gebied benutten, zoals de ervaringen van de hoogwaterboerderij Zegveld en het Netwerk Praktijkbedrijven. Dit vraagt om een leerhouding. De provincie en de rijksoverheid moet experimenteerruimte en de leerhouding faciliteren wanneer hier vanuit het gebied een beroep gedaan wordt. Voor experimenteerruimte geven is ook “lef” nodig.

Als je landbouwpercelen vernat (op verschillende manieren), wat betekent dat dan voor de bedrijfsvoering? Welke innovatieve maatregelen zijn er mogelijk om stikstofuitstoot tegen te gaan? Hoe kunnen we als groep boeren gezamenlijk een manier vinden om te extensiveren, waarbij er wel een goed verdienmodel is? In welk (deel van je) bedrijf is extensief beheer mogelijk? Welke ‘weidevogelmaatregelen’ zijn goed inpasbaar in de agrarische bedrijfsvoering? En zijn deze maatregelen voldoende voor het verbeteren van de weidevogelstand? De uitkomsten van dit soort onderzoeken en pilotprojecten helpen bij de vormgeving van het Toekomstperspectief Noordwest Overijssel. Dan is het wel van belang om van alle initiatieven die er zijn, op de hoogte te zijn, en er met elkaar over te spreken. Zo is er in Staphorsterveld een pilot uitgevoerd op het gebied van onderwaterdrainage. Dit kan weer bijdragen aan een vervolg in een ander gebied. Gezien het belang van de transitie van de landbouw, zijn uitwisselingen van kennis en ervaring tussen boeren hierbij erg belangrijk. De Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel kan hierin aanjagen en faciliteren, evenals bij lokale initiatieven en projecten. Tenslotte kunnen we leren van en uitwisselen met de ervaringen uit andere gebieden in Overijssel.

Behalve bottom-up-projecten om van te leren ten behoeve van een Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel, kunnen er ook bottom-up initiatieven zijn die zelf bijdragen aan de doelen van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Het kan helpen deze vanuit de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel te ondersteunen. Het integrale perspectief dient daarbij als denk-/handelingskader. Kernvragen bij deze initiatieven zijn: Wat werkt wel wat werkt niet? Wat is de kosteneffectiviteit? Is het zelfstandig financieel rendabel of wat is het financiële gat?

### 13. Koppelkansen van de grote opgaven parallel aan de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel zoveel mogelijk benutten

De komende tien jaar verwachten we dat de regio West-Overijssel verder zal groeien met circa 35.000 - 40.000 huishoudens (waarvan 10.000 in Zwolle, binnenstedelijk en in Stadshagen). De woningbouwopgave vraagt om stikstofruimte waardoor mogelijk woningbouwplannen vertraging op kunnen lopen als er geen stikstofreductie is gerealiseerd. De vraag is of dit een groot knelpunt zal zijn omdat de stikstofuitstoot van woningbouw gering is. In de huidige situatie blijkt dat de meeste woningbouwplannen gerealiseerd kunnen worden met intern salderen

(bv verdwijnende agrarische functie (bemesten), elektrisch bouwen, gasloos bouwen, afname verkeersbewegingen etc).

De Ontwikkelopgave Natura 2000 heeft veel impact in het gebied. Deze opgave staat voor het in een gunstige staat van instandhouding brengen van deze natuurgebieden. Hier worden maatregelen genomen in en rondom de natuurgebieden. Deze maatregelen zijn merkbaar in de omgeving van de natuurgebieden doordat bijvoorbeeld het areaal natuur wordt uitgebreid (binnen de eerder aangegeven kaders: de uitwerkingsgebieden) en er hydrologische maatregelen worden genomen.

Daarnaast wordt de Regionale Energiestrategie (RES) uitgevoerd met een opgave voor windenergie en zonne-energie. Dit is bijvoorbeeld voor Staphorst een belangrijk aandachtspunt. Ten slotte wordt de omzetting naar bos in de zogenoemde bossenstrategie benoemd. Deze grote ontwikkelingen leiden tot ruimtebeslag. Het is van belang om in beeld te krijgen waar deze plannen gaan landen, wat moet? Er wordt verder gepleit om niet af te wachten tot anderen met plannen voor bijvoorbeeld extra bos komen, maar vanuit het gebied NWO aangeven of en zo ja, waar andere opgaven gerealiseerd kunnen worden. Daarbij het waardevolle agrarisch cultuurlandschap in acht nemen. Maak gebruik van het uitdaagrecht (‘challenge to act').

Goede afstemming met de instanties die die grote opgaven realiseren is van belang om het gebiedsproces van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel niet te frustreren. Daarbij moeten we voorkomen dat we kansen mislopen, maar we moeten ook niet vertragen.

Daarnaast worden er op verschillende niveaus visies ontwikkeld. Denk aan de provinciale Omgevingsvisie maar ook bijvoorbeeld de visie op het buitengebied waar gemeente Zwartewaterland aan werkt. Wat de deelgebieden missen is duidelijke afstemming van de grote opgaven vooraf en wie ‘bewaakt’ de afstemming?

We willen de lusten en lasten in het gebied houden en verdelen. De grote opgaven kunnen zowel een positief als een negatief effect hebben op het gebiedsproces en het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel. Het positieve willen we omarmen en kansen meekoppelen (Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel-doelen realiseren, koppelkansen en verdienmodellen benutten), het negatieve vooral voorkomen. Voorop staat het behoud van het waardevolle cultuurlandschap van Noordwest Overijssel (Nationaal Landschap IJsseldelta en Nationaal Park Weerribben Wieden).

**14. Financieringsvraagstuk voor en na 2030**

Het financieringsvraagstuk is een terugkerend thema. Er is behoefte vanuit de Deelgebiedscommissies om zicht te hebben op de financiering van de maatregelen en voorstellen die voortkomen uit het gebiedsproces. Door het ontbreken van beschikbare middelen aan de voorkant zijn partijen afwachtend om zich ‘vol’ op het gebiedsproces te richten. Daarnaast speelt het ontbreken van rijksfinanciering van de stikstofmaatregelen na 2030. Deze laatste stap is wat betreft reductie het duurste omdat het laaghangende fruit dan weg is en een grote stikstofreductie (van 26% => 50 %  in 5 jaar) moet worden gerealiseerd. Ander voorbeeld is dat langjarige financiering voor klimaatmaatregelen nog niet zijn geregeld.

Om een goede gesprekspartner voor het rijk te zijn en middelen binnen te halen, is het belangrijk om het Toekomstperspectief en de gebiedsagenda/uitvoeringsprogramma voor NWO goed uit te werken. Waar willen we naar toe, wat gaan we daarvoor doen, welke middelen dragen partijen en sectoren al bij en wat hebben we extra van het rijk nodig? Het zal o.a. landen in het provinciale gebiedsplan dat uiterlijk juli 2023 aan de minister wordt aangeboden met daarin het aanbod van Noordwest Overijssel voor de reductie van de stikstofemissie.

Aandachtspunt is het loskomen van subsidiestromen. Er liggen ook kansen voor het genereren van middelen vanuit het gebied en samen in beeld te brengen hoe budget uit het eigen gebied gegenereerd kan worden. Suggestie is gedaan voor het instellen van een gebiedsfonds waarin diverse budgetten gebundeld kunnen worden. Zie ook het aansprekende voorbeeld van ‘Salland Loont’ dat hiervoor is beschreven.

# 6 Waar gaan we met zijn allen aan werken?

**Advies van de Deelgebiedscommissies aan de Regiegroep Noordwest Overijssel**

## 6.1 Inleiding

De gesprekken in de Deelgebiedscommissies (DGC's) hebben geleid tot aanpassingen van de puzzelstukjes en van de Rode Draden. Daarmee is het *concept* W*erkdocument gebiedsanalyse* een gezamenlijk document geworden en kan het verder onder de naam *Gebiedsanalyse*. Daarnaast is er een advies van de Deelgebiedscommissies aan de Regiegroep NWO met bevindingen, aandachtspunten en aanbevelingen voor het vervolg. In dit hoofdstuk is dat advies verwoord. Hoewel iedere DGC haar eigen bijeenkomsten had, zijn vaak gelijkluidende zorgen en aandachtspunten genoemd. In dit advies is de inbreng van de drie DGC's samengebracht. Daar waar het een specifieke opmerking van één van de DGC's betreft, is dit expliciet aangegeven. Niet in alle gevallen is er een eenduidig geluid binnen de DGC's. In de gevallen waar dat aan de orde is, is het dilemma geschetst. De agrarische leden van de DGC Staphorsterveld hebben hun uitgangspunten voor de vervolggesprekken nog apart op een rijtje gezet. Daarin vragen zij aandacht voor aspecten die de huidige landbouwpraktijk ondersteunen en voor vrijwilligheid bij eventuele aanpassingen van die landbouwpraktijk. Een aantal punten komt ook terug in onderstaand advies. De uitgangspunten zijn als bijlage 3 toegevoegd.

In de werksessies van de DGC's over de verschillende onderdelen van deze gebiedsanalyse is de deelnemers steeds gevraagd naar de herkenbaarheid: 'Herken je de puzzelstukjes en de rode draden voor Noordwest Overijssel? Herken je ze voor het deelgebied? In onderstaande paragraaf zijn de belangrijkste zaken hieromtrent beschreven. In de gesprekken werd ook duidelijk wat er nog mist aan kennis of informatie die nog aangedragen moet worden door, met name, overheden. In de paragraaf *Ontbrekende kennis* staan die zaken op een rij. Vervolgens wordt in de paragraaf *Aandachtspunten en randvoorwaarden voor het vervolgproces* per thema beschreven waar echt rekening mee moet worden gehouden in het vervolgproces. Tenslotte worden, ook geclusterd rond verschillende thema's, A*anbevelingen* gedaan door de DGC's aan de Regiegroep NWO.

In de DGC's is, naast het bespreken van het *Werkdocument gebiedsanalyse,* ook aandacht geweest voor kansen, initiatieven, pilotprojecten of ideeën daarvoor en andere uitvoeringsprojecten of -praktijken. In de komende tijd zullen er vervolgstappen worden gezet om samen de ideeën verder uit te werken, inzichtelijk te maken aan welke opgaven ze bijdragen en hoe ze uitgevoerd zouden kunnen worden, en hoe de kennis die dat oplevert gemonitord en gedeeld kan worden. De lijst met ideeën/kansen/projecten is als bijlage 2 aan deze gebiedsanalyse toegevoegd.

De DGC's hebben in korte tijd zich de problematiek eigen gemaakt en met veel inzet gewerkt aan inbreng voor het advies en voor de *Gebiedsanalyse* als geheel. De verschillende gezichtspunten van de diverse partijen zijn herkenbaar. In de planvormingsfase, en mogelijk juist ook in de pilotprojecten, kunnen de gesprekken over de verschillende gezichtspunten verder worden gevoerd en zijn er wellicht ook gezamenlijke gezichtspunten te ontwikkelen. Het helpt daarbij ongetwijfeld als er meer duidelijkheid is over meetgegevens, effecten van mogelijke maatregelen en financiering.

## 6.2 Herkenbaarheid gebiedsanalyse

De Deelgebiedscommissies (DGC's) herkennen de gebiedsanalyse grotendeels. In de DGC's zijn aanvullend wel de nodige opmerkingen gemaakt over de opgaven die er liggen:

- Het is duidelijk dat de problematiek (m.n. stikstof/bodemdaling) speelt en dat er een opgave ligt om deze problematiek aan te pakken, maar de opgave is nog wel erg abstract, vergt een scherpere gebiedsgerichte opgave en er is meer kennis nodig om oplossingen hiervoor te vinden. Er is ook wel twijfel over de haalbaarheid van de opgaven. Het is duidelijk dat deze opgaven vergaande gevolgen hebben voor met name de landbouwsector. Er wordt benadrukt dat ook de andere sectoren hun aandeel van de oplossing van de stikstofproblematiek moeten realiseren.
- Wat betreft de bodemdaling in de veenweidegebieden is duidelijk dat, als er geen maatregelen worden genomen, dit een onomkeerbaar proces is. Bodemdaling is een probleem dat herkend wordt en vertraagd moet worden. Bij de door de bodemdaling (oxidatie van veen) veroorzaakte CO2-uitstoot is minder beeld. De oplossing *vernatten* wordt erkend, maar benadrukt wordt dat ook andere maatregelen tegen veenoxidatie moeten worden onderzocht.
- Het beeld van grondgebondenheid van de landbouw en de drie-eenheid veenweide-gras-koeien wordt breed gedragen. De Gebiedscoöperatie IJsseldelta ziet in de plaats van ‘gras’ het liefste ‘vochtig gras’ in deze drie-eenheid. Dat er in ‘de landbouw’ op diverse thema's veranderingen nodig zijn is duidelijk, maar een helder perspectief ontbreekt. De impact van stappen zetten, waarvan achteraf blijkt dat het de verkeerde stappen waren, is enorm (b.v. specifieke stalsystemen). Biologische landbouw wordt niet als dé oplossing gezien, omdat de grond daarvoor te duur is (extensievere productie) en de afzetmarkt beperkt. Overigens loopt biologische landbouw voor een groot deel tegen dezelfde zaken aan als gangbare landbouw. Biologische landbouw is waar het past bij het bedrijf en de ondernemer wel een mooi bedrijfsmodel. Alleen als er middelen zijn om landbouwgrond af te waarderen of om landbouwgrond langdurig te kunnen pachten tegen gunstige voorwaarden ontstaan er kansen voor extensieve landbouw w.o. biologische of natuurinclusieve landbouw.
- De DGC Polder Mastenbroek/Kamperveen vraagt aandacht voor de gevolgen voor de tuinbouwsector in de Koekoekspolder. Maatregelen in de randzone Koekoekspolder kunnen grote gevolgen hebben voor de veiligheid in de Koekoekspolder. Onderzoek naar de randzone loopt.
- De agrarische partijen in de DGC Polder Mastenbroek/Kamperveen geven aan dat vooral de recent toegevoegde teksten beter herkenbaar zijn. De input vanuit de bijeenkomsten kwam hier duidelijker naar voren. Wat wel blijft is dat het voor een groot deel nog vrij hoog over blijft. Vooral als we het over de kwaliteit van de natuur hebben (hoe kwaliteit te definiëren), de impact van opgaves uit overig ruimtegebruik en het perspectief voor de landbouw. Daar moet in het vervolgproces een flinke slag geslagen worden aan het in beeld brengen van informatie en het concreet maken.
- Natura 2000-ontwikkelingen spelen vooral in/rond de Wieden Weerribben en Olde Maten en Veerslootlanden. In de Natura 2000-gebieden langs de rivieren is er een heldere afbakening door de dijken en is er minder discussie over de grenzen van gebruiksdoelen. Bovendien zijn daar minder stikstofgevoelige habitattypen.
- Het is goed dat de opgaven in combinatie, integraal, worden benaderd en op die manier aan oplossingen gewerkt gaat worden. Het gevaar dat wordt gezien is, dat wanneer het té complex wordt, het verzandt in goede bedoelingen en het stil komt te liggen.

### 6.3 Ontbrekende kennis

Zoals in de paragraaf hierboven al aan de orde kwam, is er meer kennis nodig om daadwerkelijk in de DGC’s aan de slag te kunnen gaan met de planvorming naar een Toekomstperspectief. Een deel van die kennis zal vanuit de overheden en landelijke onderzoekscentra (moeten worden) aangeleverd (technische kennis en beleid). Andere kennisvragen zullen in de DGC’s nader gespecificeerd moeten worden en daarna worden onderzocht, of kunnen vanuit de DGC’s zelf worden opgepakt. Tenslotte kunnen zich tijdens de planvorming ook nog onderzoeksvragen aandienen. De volgende kennislacunes zijn genoemd:

*Overheden/landelijke onderzoeksprogramma’s (met lokale pilotprojecten)*:
- Effectiviteit van de verschillende bronmaatregelen stikstof;

- Effectiviteit van maatregelen tegen bodemdaling en CO2-uitstoot (b.v. mengen veen met klei, , overzanden van de veenlaag met onderliggend zand, onderwaterdrainage);
- Gemeten waarden van emissies (stikstof/CO2) nu en vanaf nu ook met regelmaat meten (monitoring). Op rijksniveau wordt op dit moment volop gewerkt aan het opstarten van de monitoring van stikstof en broeikasgassen. Waar relevant, ook monitoring van regionale opgaven waarbij goede afstemming plaats vindt rond data en methodiek tussen de verschillende niveaus van monitoring. Feitelijk geldt dit ook voor het meten van emissies.
- Hoeveel water is er nodig voor veenweidemaatregelen, en is dat ook voorradig in droge perioden? In hoeverre bedreigt klimaatverandering de wateraanvoer?
- Detaillering van hoe (ondergrondse) waterstromen lopen (op hoofdlijnen in Infram-rapport). Dit bepaalt namelijk voor een groot deel welke maatregelen wel of niet werken. Deze vraag speelt met name in Polder Mastenbroek omdat daar de bijzondere situatie met de laaggelegen Koekoekspolder bestaat. Voor de polders grenzend aan de oostzijde van de Weerribben is al een onderzoek gedaan dat een gedetailleerde uitwerking is van het Infram-rapport;
- Hoe kunnen dierziektes als leverbot en salmonella worden voorkomen als de veengronden worden vernat? Wat kunnen we leren van andere gebieden over dierziektes als gevolg van vernatting?
- Duidelijkheid over de stedelijke ontwikkeling van Zwolle, Kampen en Zwartewaterland;
- Wat is de bedoeling van b.v. de bossenstrategie? Is er een opgave voor NWO? Waar? Hoeveel?
- Ook andere opgaven uit het puzzelstukje ‘overige ruimtegebruik’ moeten worden gespecificeerd.
- Hoeveel geld is er beschikbaar vanuit de verschillende opgaven voor Noordwest Overijssel?

*Deelgebiedscommissies en overheden/onderzoekscentra samen:*
- Wat is precies kringlooplandbouw/duurzame landbouw/natuurinclusieve landbouw? Waar moeten we naartoe? Zonder duidelijk doel kom je er niet en dus is het belangrijk hierover een gezamenlijk beeld te hebben (minimaal op NWO-niveau). Welke bedrijven scoren al goed op kringlooplandbouw en wat kun je daarvan leren?
- Bodemonderzoek in natuurgebieden en monitoring daarvan in de komende jaren.
- Tuinbouw, bepalen welke informatie nodig is en daarna die informatie achterhalen;
- Randzone Koekoekspolder. In lopend onderzoek goed de mogelijkheden en consequenties voor de tuinbouw in de Koekoekspolder meenemen (via projectgroep/klankbordgroep).

### 6.4 Aandachtspunten en randvoorwaarden voor vervolgproces (Toekomstperspectief en Uitvoeringsprogramma)

Zoals eerder is aangegeven hebben de opgaven vergaande gevolgen voor de agrarische sector. De landbouw moet echter wel perspectief hebben voor de toekomst. De meeste van onderstaande aandachtspunten zijn daarom ook daarop gericht. Ook voor de hiervoor benodigde financiën wordt veel aandacht gevraagd. Hieronder wordt echter eerst ingegaan op overkoepelende punten. Tenslotte wordt ook aandacht gevraagd voor het herstel van de natuur.

*Overkoepelend*
- De DGC Staphorsterveld vraagt zich af in hoeverre zij invloed heeft op de dingen die komen gaan in relatie tot het beleid, dat op een zoveel grotere schaalgrootte en met een zoveel grotere reikwijdte, door de Europese Unie wordt gemaakt;
- Gevraagd wordt om duidelijkheid van de overheid ten aanzien van de opgaven. Ook consistentie van beleid, c.q. van de verschillende beleidsterreinen die elkaar raken, is een belangrijk aandachtspunt;
- Bewustwording dat het niet nemen van maatregelen op termijn tot problemen leidt en (sterker nog) de erkenning van de urgentie om ingrijpende transities te maken, behoeft veel aandacht in dit proces. Samenwerking tussen betrokken partijen en het creëren van draagvlak bij die partijen en hun achterban én

bij de andere bewoners (m.n. agrariërs) in het gebied, is hierbij essentieel. Belangrijk om gezamenlijk te zoeken naar de juiste manier om communicatie met het gebied vorm te geven (wanneer, welke boodschap, hoe, wie).

- We gaan in het gebiedsproces uit van de criteria die zijn genoemd in de NOVI: “Functies mogen niet leiden tot afwenteling (anderen hebben er nu of later last van) en we maken waar mogelijk gebruik van het stapelen van functies.”
- Helderheid van de gemeentes Kampen en Zwartewaterland in hoeverre ze ambities hebben om een deel van de veenweide als bouwgrond te bestempelen. Gemeente Zwolle heeft dat inmiddels verduidelijkt. Dat bepaalt de discussie die we in het deelgebied voeren en ook de houding en betrokkenheid van ondernemers in het gebied, dit kan ook een discussie over grondwaarde opleveren. Wat als er veenweide-maatregelen genomen worden, je grond wordt afgewaardeerd en het wordt vervolgens woningbouw wordt? Heeft dit effecten op de waarde?;
- Steun van de overheid bij grondposities en in het gebied houden van de grond ten behoeve van doelen van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Aandachtspunt vanuit de agrarische partijen hierbij is ook het behoud van agrarische gronden ten behoeve van agrarische doelen.
- De provincie en de rijksoverheid moeten experimenteerruimte en de leerhouding faciliteren wanneer hier vanuit het gebied een beroep gedaan wordt. Voor experimenteerruimte geven is ook “lef” nodig.
- Transparante communicatie is in elk proces, maar zeker in een gebiedsproces een belangrijk aandachtspunt.
- Monitoring van effecten van maatregelen en van emissiewaarden.
- De agrarische partijen in DGC Mastenbroek / Kamperveen geven aan dat uit de toelichting over emissie van de industrie opviel dat de wijze waarop de emissie van de industrie wordt bepaald zeer weinig fijnmazig is. Voor de landbouw wordt heel veel bedrijfsspecifieke informatie gebruikt. Het roept ergernis op dat van industriële bedrijven, zelfs wanneer deze heel dicht bij stikstofgevoelige natuur liggen, een grove benadering gehanteerd wordt terwijl van de landbouw tot de laatste koe alles in beeld is. Vooral als je dat bekijkt in het licht van rechtspraak over het RAV-systeem.
- Borgen kennis delen binnen DGC’s, tussen DGC’s, tussen DGC’s en Regiegroep en vanuit de ambtelijke organisatie als het gaat om nieuwe inzichten (uit onderzoek) of nieuw beleid.

*Landbouw*

- Voor een goede gelijkwaardige samenwerking, is het voor veel agrarische leden van de DGC’s van belang dat het vakmanschap en de kennis van boeren wordt erkend. Om verder stappen te zetten is het goed om ook te zien wat er de afgelopen decennia al veel inspanning is verricht en is bereikt op het gebied van terugdringen van de stikstofuitstoot. Ook dragen boeren met hun agrarisch natuurbeheer bij aan natuur en landschap.
- Er moet toekomstperspectief zijn voor de landbouw in Noordwest Overijssel. Het tegengaan van uitstoot van stikstof en broeikasgassen zal deels door (innovatieve) *technische maatregelen* bereikt kunnen worden, en voor het andere deel zal een (*omschakeling naar een) andere bedrijfsvoering* de oplossing moeten bieden. De landbouwleden geven aan dat de financiële rek in de landbouw eruit is en dat voor beide oplossingsrichtingen financiering vanuit de overheid noodzakelijk is. Behalve daar waar het gaat om *omschakelingskosten* naar een andere bedrijfsvoering, moet er ook een *verdienmodel* zijn voor die nieuwe bedrijfsvoering.
- Voor een verdienmodel zijn langjarige afspraken over diverse groenblauwe / maatschappelijke diensten (ook GLB) essentieel. Daarnaast is het van belang dat er integraal naar de nieuwe bedrijfsvoering, waarin maatschappelijke diensten worden verleend, wordt gekeken, zowel vanuit beleid (vinden van een optimum van de verschillende beleidsopgaven) als vanuit financiering (o.a. moet stapeling van de verschillende financieringsstromen mogelijk zijn, het liefst gebundeld);
- Als er lokale bronmaatregelen worden genomen in de deelgebieden, zoals bijvoorbeeld het aanlengen van mest met water, is het noodzakelijk dat deze ‘stikstofreductie’ ingeboekt kan worden zodat het inzichtelijk is en er besloten kan worden hoe deze stikstofwinst ingezet kan worden. Boeren die op die manier op veengrond mest uitrijden kunnen dat nu al opgeven aan RVO. Deze informatie komt terug in de

emissieregistratie en t.z.t. in de monitoring. Daar staat echter geen vergoeding tegenover. Daarvoor een vergoeding krijgen zou de vraag kunnen zijn. Als het in de praktijk nu niet gebeurt zou je het als regionale N-bronmaatregelen kunnen voorstellen.
- Er wordt speciale aandacht gevraagd voor jonge boeren;
- Onder (een vrij groot deel van) de boeren wordt als risico gezien dat agrarisch natuurbeheer kan leiden tot het vóórkomen van bijzondere soorten. Een bewijs dat de wijze van beheer voldoet en juist zo beheerd zou moeten blijven. Een groot deel van de soortenrijkdom hangt samen met agrarisch gebruik, maar wel bij een veel langere stikstofdruk zoals bij agrarisch natuurbeheer ook wordt nagestreefd. Hoewel dat een trots gevoel kan geven, wordt het risico gezien dat dit beperkingen oplevert voor de agrarische bedrijfsvoering. Het kan zijn dat er minder stikstof uitgestoten mag worden (zie bijvoorbeeld de leefgebieden-discussie, die overigens in de eerstvolgende uitgave van Aerius gerepareerd wordt). Ook bestaat de angst dat als er veel natuurwaarden zijn op een perceel, dat het perceel natuur moet worden. Indien het maatschappelijk wenselijk is dat er agrarisch natuurbeheer is, dan moet de overheid de agrariërs garanderen dat deze negatieve gevolgen voor de bedrijfsvoering er niet zullen komen (c.q. terug worden gedraaid als bij de leefgebiedendiscussie);
- Als optie voor alternatief gebruik van veenweidepercelen ten behoeve van het tegengaan van bodemdaling en CO2-uitstoot, worden natte teelten genoemd door overheden en onderzoeksinstellingen. Melkveehouders zien natte teelten niet als optie, omdat dat een totaal andere tak van de landbouw is dan de melkveehouderij. Door hen wordt het gezien als uit productie nemen van geschikte weidegrond. Mogelijk zijn riettelers wél geïnteresseerd in natte teelten (inclusief eventuele uitbreiding van de rietteelt). Er is wel een initiatief (initiatievenlijst) om lisdoddes te kweken ten behoeve van natuurlijke vezels voor de tapijtindustrie. Een ander aspect is dat, als het technisch al mogelijk is en het daadwerkelijk positief werkt tegen de uitstoot van (alle) broeikasgassen, het financieel (afzetmarkt) nog niet aantrekkelijk is.
- In DGC Wieden Weerribben wordt aandacht gevraagd voor garantieprijzen voor riet.
- De agrarische partijen in de DGC Mastenbroek / Kamperveen vragen aandacht voor het legaliseren van de PAS-melders en interimmers. Hier zit grote druk op i.v.m. procedures en handhavingsverzoeken. Hoe langer het duurt hoe groter het economische en mentale leed voor de getroffen ondernemers.

*Natuur*
- Volledig herstel natuur vergt (veel) meer dan onder de Kritische Depositiewaarde (KDW) blijven; ook hydrologie en relatie met omgeving moet op orde zijn (ontsnipperen, verstoring beperken, etc). Als dat niet op orde komt, is het beneden de KDW komen niet zo zinvol.
- Vanuit de agrarische vertegenwoordiging uit de deelgebiedscommissies wordt gepleit voor bodemanalyses in natuurgebieden. Hiermee kan de stikstoflevering uit de bodem in beeld gebracht worden. En vervolgens in relatie worden gebracht met de potentie van de stikstofgevoelige natuur.

*Deelgebiedsspecifiek*
DGC Polder Mastenbroek / Kamperveen vraagt om een bredere kijk op mogelijke maatregelen in de randzone Koekoekspolder, waar nu een onderzoek naar loopt. Er lijkt nu al een tunnelvisie te zijn: onder water zetten met zonnepanelen erbovenop. Er zijn ook andere maatregelen mogelijk waarbij bijvoorbeeld ook het zo veel mogelijk behouden van landbouwgrond de aandacht krijgt. Daarbij moeten we ook goed kijken naar de effecten in de Koekoekspolder. Een inventarisatie van alternatieven is nodig.

Polder Mastenbroek is een kansrijk gebied voor weidevogels. Veel agrariërs spannen zich nu al hiervoor in. Goed om juist in deze polder in te zetten op weidevogelbeheer. Ook Kamperveen en Staphorsterveld zijn bijna geheel zoekgebied voor weidevogelbeheer (subsidie agrarisch natuurbeheer). In Staphorsterveld kan het weidevogelbeheer (met vernattingsmaatregelen) goed aansluiten op Oldematen Veerslootlanden. Daarmee worden meerdere doelen gediend.

De Gebiedscoöperatie IJsseldelta pleit voor aanvullend beleid voor vrijkomende grond: dat de grond alleen gebruikt mag worden om de waarden van het gebied te behouden of te versterken.

In en binnen de verschillende deelgebieden is er een variatie aan grondsoorten. Dat kan effect hebben op de effectiviteit van de verschillende maatregelen tegen bodemdaling. Pilotprojecten van verschillende maatregelen op verschillende grondsoorten zijn dan ook van belang om inzicht te krijgen in de werkbaarheid en effectiviteit van de maatregelen.

Daarnaast vereisen de vele grondsoorten ook meer variatie in bouwplannen en bemestingsplannen. Vooral in deelgebied Wieden Weerribben, met een grote tak akkerbouw, zijn er goede mogelijkheden om hierop aan te haken en te streven naar een gesloten kringloop van mineralen op dit schaalniveau. Dit geldt ook voor deelgebied Staphorsterveld, in relatie met een grote akkerbouwtak in andere delen van de gemeente Staphorst.

### 6.5 Aanbevelingen

**Integraal Toekomstperspectief**

**In de deelgebieden willen we werken aan een gezamenlijk gedragen integraal *Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel*, met perspectiefrijke oplossingen voor de problematiek die in deze gebiedsanalyse staat beschreven. Het minder in hokjes denken en handelen is daarbij nodig.**

Het moet een toekomstbeeld zijn voor eenieder die in het deelgebied woont en werkt, met name voor de agrarische ondernemers, al moeten we ook streven naar sterke gemeenschappen die niet afhankelijk zijn van één bedrijfstak. Het zou wel mooi zijn als ‘de boer trots is dat hij hier boert, hoe hij dat doet en hoe hij daarbij maatschappelijke doelen realiseert’.

Om te kunnen werken aan het integrale *Toekomstperspectief,* is het nodig dat er minder in hokjes wordt gedacht vanuit de opgaves; stikstof, veenweide, Natura 2000, klimaat, het hangt allemaal met elkaar samen. Er is lef en daadkracht nodig om te ontvlechten. Zowel qua proces als qua financieringsstromen en beleid. Het is van belang om voor het optimum te gaan voor de verschillende doelstellingen, niet voor het maximum op één beleidsterrein met een veel lagere opbrengst op een ander terrein. Dit optimum komt waarschijnlijk de overkoepelende thema’s leefbaarheid, landschap en identiteit van Noordwest Overijssel ook ten goede.

Het is belangrijk om in het Toekomstperspectief ook een visie op het toekomstig beheer aan de orde te laten komen met daarbij aandacht voor organisatie, financiering en uitvoering.

***Kennis opdoen***

**Er is nog veel kennisontwikkeling nodig. In Noordwest Overijssel willen we hieraan bijdragen met pilotprojecten. Delen van kennis is essentieel.**

Hoewel er al veel ideeën en initiatieven zijn (zie bijlage) die bijdragen aan oplossingen in de deelgebieden, is er ook nog veel onbekend. Voor een deel gaat dat om kennis die in ontwikkeling is. Daar waar we in Noordwest Overijssel kunnen bijdragen aan die kennisontwikkeling, specifiek ook voor de verschillende deelgebieden in NWO, moeten we dat vooral doen (pilotprojecten). We adviseren de Regiegroep daar de benodigde middelen voor (menskracht, kennisnetwerk en geld) voor beschikbaar te stellen. Daar waar het gaat om informatie die overheden kunnen geven over hun plannen, opgaven en financiering, wordt geadviseerd dit ook te doen. We adviseren de Regiegroep te faciliteren in het beschikbaar krijgen van de ontbrekende kennis, zoals in de paragraaf *Ontbrekende kennis* is benoemd. Kennisuitwisseling binnen en buiten Noordwest Overijssel is zeer

belangrijk in deze periode waarin er nog zoveel ontwikkelingen op kennisgebied zijn. We adviseren de Regiegroep NWO voor deze kennisuitwisseling de benodigde middelen beschikbaar te stellen (b.v. voor excursies, onderzoeken en verkenningen).

***Regie op het proces***

**Regiegroep en overheden wordt gevraagd regie voor vervolgproces op zich te nemen voor de samenwerking tussen alle betrokken partijen.**

In de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel werken we als overheden, maatschappelijke organisaties en gebiedspartijen samen aan een *Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel* en een daarbij horende *Gebiedsagenda*. De overheden hebben de Uitgangspunten voor dit gebiedsproces vastgesteld[4], die ook door de maatschappelijke partijen zijn onderschreven. In de gebiedsanalyse zijn de meeste opgaven duidelijk geworden. Daar waar dat nog niet het geval is, worden de overheden gevraagd deze alsnog kwantitatief en/of ruimtelijk te verduidelijken.

We adviseren de Regiegroep om in het vervolgproces, samen met de betrokken overheden, de regie te nemen bij de planvorming, bij het faciliteren van bottom-up-initiatieven die bijdragen aan de doelen, in de kennisontwikkeling en in de samenwerking binnen en tussen de DGC's en met de Regiegroep.

In de DGC Wieden Weerribben is voorgesteld om de Stichting Nationaal Park Weerribben Wieden een grote rol te geven in de verdere planvorming en uitvoering. Daarbij is de wens dat er door de GGA NWO organisatiecapaciteit en kennis wordt ingebracht.

***Landbouw en rietsector***

**Veel opgaven in de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel komen terecht op het bordje van de landbouwsector. Om de bedrijfsvoering om te vormen naar een bedrijf dat ook maatschappelijke diensten levert, is een aantal randvoorwaarden en voorstellen benoemd.**

Het komende decennium zal de landbouw in Noordwest Overijssel doorontwikkelen naar een vorm van landbouw die toekomstbestendig en passend is in dit gebied met veel laag gelegen veenweidegronden en stikstofgevoelige natuurgebieden.

In het gebiedsproces zal er enerzijds aandacht moeten zijn voor ontwikkelingsmogelijkheden op individueel bedrijfsniveau en anderzijds voor ontwikkelingsmogelijkheden op gebiedsniveau. Dat gebiedsniveau is met name van belang voor maatregelen op het gebied van het watersysteem en voor opgaven die extra ruimte kosten, zoals (verdere) extensivering van de melkveehouderij.

Om de bedrijfsvoering om te vormen naar een bedrijf dat, naast voedselproductie, ook andere maatschappelijke doelen realiseert, is er een aantal randvoorwaarden en adviezen door de DGC's aangegeven:

- Er moet een verdienmodel zijn voor de nieuwe bedrijfsvoering. We adviseren de betaling/waardering voor maatschappelijke diensten vanuit één loket te regelen. Het loket kan bijvoorbeeld worden gevormd door Collectief Noordwest Overijssel. In dat loket zouden financieringsstromen van de verschillende maatschappelijke diensten samen moeten komen en ook als één 'pot voor maatschappelijke diensten' fungeren (financiële ontschotting). Dit houdt in dat er ook beleidsmatige ontschotting nodig is: we gaan voor een optimale mix van maatschappelijke doelen, waarbij mogelijk niet het maximale van één van de doelen

[4] Zie hiervoor paragraaf 1.2 van de Reader.

wordt gehaald, maar het maatschappelijke resultaat als geheel het hoogste is, passend binnen de bedrijfsvoering van het betreffende bedrijf.

- Voor het nemen van (bron)maatregelen is het van belang om te kijken wat er in het gebied speelt (met welke maatregelen kun je in dit gebied wat mee?) en die ook passend zijn op bedrijfsniveau en binnen de bedrijfsvoering. Voorstel is om specialistische kennis, in de vorm van maatwerk voor bedrijfsadvies 'aan de keukentafel' mogelijk te maken. Suggestie is om een adviseurspoule op te zetten met kennis vanuit diverse invalshoeken en kennis over het gebied, of te werken met Vouchers (naar voorbeeld SABE). Om zo te bekijken welke maatregelen effectief zijn en aansluiten bij het bedrijf. Om een goed beeld te krijgen van de mogelijkheden op de verschillende bedrijven, maar ook om mee te denken met de agrariërs over de toekomst van hun bedrijf, is daarnaast de blijvende inzet van een ervencoach (of een andere agrarisch adviseur met oog voor maatschappelijke opgaven) essentieel. De DGC's adviseren de Regiegroep derhalve middelen voor maatwerkadvies en de inzet van ervencoaches voor deze bedrijfsontwikkelingen.

Het is erg belangrijk dat gemeentes in hun ruimtelijk beleid oog blijven hebben voor de ruimte die de blijvers nodig hebben om zich te blijven ontwikkelen. Alleen dan houd je een vitale sector over. Indien initiatieven voor verbrede activiteiten zich aandienen kunnen gemeentes in ruimtelijk beleid een faciliterende rol aannemen (mits passend binnen gebied).

Aan de DGC Wieden Weerribben neemt een vertegenwoordiger van de rietsector deel, maar de rietsector is zeer divers van samenstelling. Daarom heeft de gemeente Steenwijkerland het initiatief genomen om met vertegenwoordigers van de verschillende groepen uit de rietsector samen het gesprek aan te gaan. Een eerste gesprek heeft inmiddels plaatsgevonden. De relatie met de TBO's (terreinbeherende organisaties) en de provincie (natuurbeleid) is gelegd. De vertegenwoordigers in de rietsector hebben een groot gevoel van verbondenheid met het gebied en hebben ook ideeën over de toekomst ervan. Uit de gesprekken zal ook input geleverd worden voor het vervolg van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Voor nu is het belangrijk dat dit parallelle spoor even de ruimte krijgt om problemen en oplossingsrichtingen in beeld te krijgen en de gezamenlijkheid onderling en met de TBO's en de provincie Overijssel te versterken.

***Water***

**In hoeverre een robuust watersysteem samen kan gaan met maatwerk op polderniveau of zelfs bedrijfsniveau zal in het vervolgproces verder onderzocht moeten worden.**

Het waterschap staat een klimaatverandering bestendig robuust watersysteem voor ogen, waarbij door het waterschap snel kan worden ingegrepen bij (of voorafgaande aan) grote hoeveelheden neerslag. Droogte dient overigens eveneens kaderscheppend te zijn voor peilbeheer. Verder vindt het dat onderbemaling "niet meer van deze tijd" is. Een mogelijkheid is dat het waterschap het HAKLAM-systeem hanteert: hoog als het kan, laag als het moet. Het winterpeil zou daarbij hoger kunnen. Functie en gebruik speelt daarbij een rol.

Anderen benadrukken juist het benodigde maatwerk op polderniveau en zelfs op bedrijfsniveau. Het is de vraag in hoeverre deze inzichten daadwerkelijk zo tegenover elkaar staan als het nu lijkt en of er anders een combinatie mogelijk is. Maatwerk op polderniveau moet goed onderzocht worden op mogelijkheden en wenselijkheid, bij extreme droogte of neerslag kan dit problemen geven. Het mag niet leiden tot een onbeheerbaar cq onbeheersbaar systeem. Of dat er keuzes gemaakt kunnen worden qua inrichting (op bepaalde natte plekken bijvoorbeeld functie volgt peil) of qua acceptatie van wateroverlast (bv met schadevergoeding).

Belangrijk is in ieder geval om gedetailleerd inzicht te krijgen in het oppervlaktewatersysteem en grondwaterstromen. Dit is een verdieping van de hydrologische informatie in het rapport *Verkenning bodemdaling veengebieden Overijssel*. Voor de polders aan de oostzijde van de Weerribben is een dergelijk onderzoek al gedaan. Het gaat in dit vraagstuk niet alleen om de robuustheid van het watersysteem, maar ook om de effecten van maatregelen tegen bodemdaling door veenoxidatie.

***Natuur en landschap***

**Verruiming van de mogelijkheden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer en met langjarige contracten, is essentieel voor uitwisseling en verversing van soorten in de natuurgebieden.**

Er wordt gepleit voor grotere zoekgebieden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer en meer ruimte om contracten hiervoor af te sluiten. Van groot belang is daarbij dat er lange termijn zekerheid is voor de agrariërs die die contracten aangaan, zodat het ook haalbaar is om dit te implementeren in de bedrijfsvoering. Overigens is dat natuurlijk ook in het belang van de natuur en het landschap. Extra landschapselementen (passend bij het landschap ter plekke) is ook aantrekkelijk voor de beleving van het landschap door bewoners, recreanten en toeristen.

Voor het 'landen' van de RES-opgave in Noordwest Overijssel zijn biodiversiteit en passendheid (of passend maken) in het landschap ook een belangrijk aandachtspunt voor de beleving ervan.

Er wordt aandacht gevraagd voor de stikstof-opgave ten behoeve van natuur, omdat de insteek nu vooral lijkt te zijn dat er stikstofruimte voor nieuwe ontwikkelingen gezocht moet worden.

***Grond, grondinstrumentarium en bedrijfsgebouwen***

**Er is behoefte aan het snel oprichten van een grondbank, gevuld met door de overheden aangekochte grond. Vanuit beschikbare grond is het beter mogelijk om na te denken over hoe de opgaven gerealiseerd kunnen worden. Kavelruil speelt daar mogelijk ook een rol in.**

Het is duidelijk dat er een grote ruimteclaim is voor alle opgaven. Het is altijd goed om te kijken of meervoudig ruimtegebruik mogelijk is, maar ook dan is er nog een grote vraag naar grond om de opgaven te kunnen realiseren. Om tot een toekomstperspectief te komen in de DGC's is het van belang dat er beschikbaarheid is van grond. Daarom wordt geadviseerd zo spoedig mogelijk te starten met het opzetten van een grondbank voor de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Met de grond van door de overheid aangekochte (stoppende) bedrijven kan de grondbank worden gevuld. De agrarische vertegenwoordigers benadrukken het belang om deze in belangrijke mate in te zetten voor de versterking van de agrarische bedrijven.

De bedrijfsgebouwen en erven van aangekochte bedrijven kunnen een rol spelen in de leefbaarheid van het gebied. In de DGC 's wil men meedenken over mogelijke nieuwe functies. De verantwoordelijke overheden wordt geadviseerd hierover met de DGC's in gesprek te gaan.

De prijs van grond (koop/pacht) is een belangrijk aandachtspunt bij de inzet van grond voor de realisatie van de opgaven. Voor het extensiveren van de landbouw en vernatten van de percelen, zal er sprake moeten zijn van afwaardering van de grond tot een reëel bedrag (voortbrengend vermogen) dat op te brengen is voor individuele agrariërs of bijvoorbeeld een coöperatie.

Er wordt nadrukkelijk geadviseerd het inzetten van het instrument vrijwillige kavelruil te faciliteren, mocht daar in de deelgebieden behoefte aan zijn.

# 7 Vervolgproces

Deze *Gebiedsanalyse* wordt in de Regiegroep Noordwest Overijssel op 4 november 2021 besproken. In de vergadering van de Regiegroep NWO op 1 juli aangegeven dat het advies van de Deelgebiedscommissies zwaarwegend zal zijn in de besluitvorming over deze *Gebiedsanalyse*. De conclusies die de Regiegroep NWO uit deze G*ebiedsanalyse* trekt, worden opgenomen in het *Startdocument* dat in conceptvorm op 8 december door de Regiegroep NWO wordt besproken. In het *Startdocument* komt te staan waar in de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel aan zal worden gewerkt én de manier waarop dat zal gebeuren. Natuurlijk worden de DGC's geïnformeerd over de uitkomsten van de vergaderingen van de Regiegroep NWO.

Na accordering van het *concept-Startdocument* in de Regiegroep NWO, wordt het ter bespreking en instemming aangeboden aan de participerende organisaties in de regiegroep. De overheden zullen het in hun colleges bespreken en daarin ook de gemeenteraden en Algemeen Bestuur van het waterschap betrekken. Het college van Gedeputeerde Staten zal een voorstel aan Provinciale Staten doen om middelen beschikbaar te stellen voor het vervolgproces (onder voorbehoud van vaststelling van het definitieve *Startdocument*). Na de consultatieronde binnen de participerende organisaties zal in een volgend overleg van de Regiegroep NWO aan een definitief *Startdocument* worden gewerkt en worden geaccordeerd. Daarna wordt het definitieve *Startdocument* ter besluitvorming aangeboden aan de colleges van de betrokken overheden. Dit hele proces zal een aantal maanden duren.

In de tussentijd kunnen de DGC's eerst verder met het verder uitwerken van de initiatieven/projectenlijst en is er tijd om de reeds voorgestelde excursies / uitwisselingsbijeenkomsten te organiseren en te laten plaatsvinden. Daarnaast kan alvast worden nagedacht en gesproken over hoe de *Gebiedsagenda* gevuld kan worden. Na vaststelling van het *Startdocument* (en de beschikbaarheid van middelen) kan de werkwijze van projecten – onderzoek – planvorming (*Toekomstperspectief voor NWO*) verder worden opgepakt.

Toekomstperspectief en Gebiedsagenda

Het *Startdocument* is de basis voor het werken aan het *Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel* en de hieraan gekoppelde uitvoeringsagenda. Voor de twee hoofdopgaven (veenweide en stikstof) wordt uit het *Toekomstperspectief* en de *Gebiedsagenda* de benodigde informatie gehaald voor de documenten die het rijk vraagt op deze opgaven:

1. Gebiedsplan Stikstof.  Gedeputeerde Staten van alle provincies leggen uiterlijk begin 2023 het provinciale *Gebiedsplan stikstof* voor aan de minister met de bijdrage van de landelijk vereiste depositiereductie. De *Gebiedsagenda Noordwest Overijssel* is input voor het wettelijk verplichte provinciale gebiedsplan stikstof.
2. *Regionale Veenweidestrategie* (RVS). Conform opgave Klimaatakkoord. De RVS is opgedeeld in 3 fases. Het startdocument (met de Verkenning bodemdaling veenweide in Overijssel als bijlage) zal dienst doen als RVS 1.0 dat eind 2021 ingediend moet worden. RVS 2.0 (2023) en RVS 3.0 (2026) volgen later.

# Bijlage 1 Generieke bronmaatregelen voor de landbouw

## Overzicht generieke bronmaatregelen voor landbouw

### Legenda 'Uitvoering':

| | |
|---|---|
| * | Uitvoering door RVO |
| 🟢 | Regeling vastgesteld en in werking. |
| 🟡 | Regeling nog niet vastgesteld en/of nog niet in werking. Contouren wel bekend. |
| 🔴 | Nog niet in werking en regeling nog niet vastgesteld. |

### Landelijk generiek

| Maatregel | Toelichting | Uitvoering | Verwacht effect N** | Impact Overijssel |
|---|---|---|---|---|
| **Verhoging subsidieregeling sanering varkenshouderij *** | SRV-1 is oorspronkelijk als geurmaatregel geïnitieerd. SRV-2 is veel meer een stikstof-bronmaatregel, vooral gericht op emissies vanuit concentratiegebieden. | Totaal € 455 mln In werking sinds eind 2019<br>SRV-1: € 180 mln<br>SRV-2: € 241 mln<br>🟢 | **Landelijk**<br>Emissie 0,8 kton NH3/j;<br>Depositie 8,5 mol/ha/j | Een relatief klein aantal (<50) varkenshouderijen participeren in regeling |
| *Stoppersregelingen veehouderijen:*<br>1. **Gerichte opkoop veehouderijen** ('piekbelasters') | 1. Bedrijven met hoge stikstofbelasting op N2000. Opgekochte bedrijven verdwijnen geheel, incl. stikstofruimte. Vrijkomende grond kan nieuwe bestemming krijgen of bijv. extensivering. | 1. Landelijke regeling vanaf 4 november van kracht. Nog uitwerken per provincie.<br>Totaal: € 350 mln<br>🟢 | **Landelijk**<br>Emissie 0,9 kton NH3/j;<br>Depositie 9,1 mol/ha/j | Totaal ca. €7,5mln beschikbaar voor Overijssel (1e/2e tranche). Inmiddels aantal belangstellenden na openstelling inschrijving door GS |
| 2. **Landelijke beëindigingsregeling veehouderijen (Lbv)** | 2. Bedoeld voor stimulering stoppers met bepaalde stikstofbelasting op N2000. Uitvoering via Rijk / RVO. | 2. Planning: tweede kwartaal 2021??<br>Totaal: € 1000 mln<br>🔴 | **Landelijk**<br>Emissie 3,0 kton NH3/j;<br>Depositie 31,7 mol/ha/j | Binnenkort volgt publieke consultatie. |
| **Verdunnen mest met water *** | Investeringssubsidieregeling voor de aanleg van waterbassins tbv verdunnen drijfmest | Vanaf tweede kwartaal 2021<br>(€ 21 mln per jaar)<br>Totaal: € 105 mln<br>🔴 | **Landelijk**<br>Emissie 1,0-2,0 kton NH3/j;<br>Depositie 1,5-3,7 mol/ha/j | Aandachtspunten zijn beschikbaarheid van water + risico op uitspoeling meststoffen naar grondwater. |
| **Subsidieregeling brongerichte verduurzaming stal- en managementmaatregelen (Sbv) *** | Uitvoering loopt via RVO. Bedrijven kunnen subsidie krijgen voor kansrijke innovatie, dan wel voor bewezen maatregel doorvoeren. | De eerste tranche is opengesteld op 19 mei 2020. In 2021 volgt tweede tranche..<br>Totaal: € 172 mln + € 250 mln uit Klimaatakkoord<br>🟢 | **Landelijk**<br>Varkenshouderij: 1,4-2,0 kton NH3 / 10-14 mol.<br>Melkveehouderij: 2,6 - 3,7 kton NH3 / 19- 27 mol | In Overijssel is 78% van de stallen ingericht tbv melk- en kalfkoeien en overig rundvee, de rest is voor varkens (17%) en pluimvee (11%). |
| **Vergroten aantal (uren) weidegang** | Vergroten aantal uren weidegang melkvee tot 1600-1650 uren/jaar. | Vanaf tweede kwartaal 2021<br>Totaal: € 3 mln<br>🔴 | **Landelijk**<br>Emissie 0,2-0,5 kton NH3/j | Realistisch als meer aansluitend verkaveld wordt. |
| **Verlagen ruw eiwitgehalte veevoer** | Door uitgebalanceerde voer- en management eiwitgehalte terugbrengen tot ca 160 gram ruw eiwit per kg droge stof<br>. | De maatregel voor 2020 is geschrapt. Begin 2021 volgt nieuwe aanpak, mn voor melkvee, waarvoor 73 mln beschikbaar is. | 8-40 mol/ha/j | Ntb<br>NB innovatie via project praktijk netwerkbedrijven? |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| **Alternatieve mestverwerking** (anders dan uitrijden). | Nog geen nadere informatie beschikbaar. |  Vanaf tweede kwartaal 2021 Totaal: € 15 mln | Nog geen data beschikbaar | Ntb |
| **Omschakelfonds** | Subsidieregeling voor bedrijven die extensiveren cq icm andere verdienmodellen met kringlooplandbouw willen experimenteren of hiertoe willen omschakelen. |  Per 18/11 2020 van kracht. Totaal: € 175 mln voor periode 2020-2023  | Niet gekwantificeerd | Begin eerste kwartaal 2021 nadere toelichting uitvoering. |

** Landelijke cijfers obv data PBL

# Bijlage 2 Uitgangspunten voor vervolgtraject landbouwleden DGC Staphorsterveld

- Lokale bronmaatregelen, zoals bos op landbouwpercelen, alleen als daar draagvlak voor is bij de boeren. In  geen plannen voor bos in Staphorsterveld.
- Bedrijfsspecifieke evenwicht bemesting. Als er meer geoogst wordt mag er meer bemest worden. Nutriënten binden in gewas.
- Meer bemesten d.m.v organische mest, minder kunstmest
- Versterking weidevogels biedt kansen, maar wil je dit laten slagen dan moet er meer ruimte komen voor flexibel agrarisch beheer, zoals het vroeger mogen bemesten als het land in januari bijvoorbeeld droog is.
- Versterking weidevogels buiten Natura 2000 gebied,  en meer flexibeler maaidatum. Als er geen vogels zijn mag er eerder gemaaid worden. Minder kalender landbouw.
- Goed verdienmodel, duidelijke afspraken en met te indexeren bedragen.  Optie is ook om bij weidevogelbeheer te vergoeden per nest, niet per hectare.
- Een basis vergoeding per hectare en een extra vergoeding per nest
- Landbouwgrond moet blijvend landbouwkundig gebruikt kunnen worden en landbouwkundig waterpeil houden.
- Peil volgt functie, niet andersom. Wel afhankelijk van plek en mogelijk gebruik aanpassen, maar functie (landbouw) niet. Peil landbouw wordt niet aangepast
- Alle aanpassingen in de bedrijfsvoering (bijv alternatieve teelten) moeten op vrijwillige basis mogelijk zijn. Zo kan elke ondernemer kiezen wat bij zijn/haar bedrijfsvoering passend en lonend is.
- Toekomstbestendigheid; economisch ecologisch, en sociaal. Economisch moet op de eerste plaats staan.
- Betaling maatschappelijke diensten kunnen voor een duurzame landbouw van essentieel belang zijn, maar de landbouw blijft voorop staan. Ook voor deze diensten geldt dat er goede vergoeding tegenover moet staan. De vergoeding moet uit de markt komen, geen herverdeling van bijvoorbeeld melkgeld.
- De latente ruimte in de NB vergunning moet behouden blijven. Als koeien bijvoorbeeld niet drachtig geworden zijn, mag dat niet worden afgestraft door latente ruimte in te moeten leveren.
- De latente ruimte blijft beschikbaar, ook als er door dierziekte of andere calamiteit tijdelijk minder vee aanwezig is
- Weidegang en bemesten moeten vergunningvrij blijven. Dit om weidegang te bevorderen. Hiervoor dient voldoende drooglegging te zijn i.v.m. draagkracht voor weidend vee.
- Alternatieven eerst d.m.v. proeftuin uitproberen voordat het wordt opgelegd.
- De maatregel ‘zand op veen (en uit de ondergrond) brengen’ is in het Staphorsterveld een optie die nader onderzocht moet worden.
- De bodemdaling is in Staphorsterveld minimaal “er is praktisch gezien geen veen”.
- Begrenzing Natura 2000 mag niet groter worden.
- De natuur heeft een vrije invulling zolang de landbouw er geen last van heeft. Dit is destijds in de landinrichting Rouveen afgesproken. Gaat om juridisch standpunt. Praktisch gezien kan er meer samenhang zijn tussen natuur en landbouw.
- Grondbank; grond die als landbouwgrond wordt opgekocht, moet landbouwgrond blijven.

# Bijlage 3 Annotatie DGC Wieden Weerribben over Gebiedsanalyse

**Aan: de Regiegroep GGA Aanpak stikstof en veenweideproblematiek Noordwest Overijssel; 4-11-2021**

Op 27 oktober is de DGC Weerribben Wieden via de mail gevraagd om goedkeuring van de stukken, zoals die aan de Regiegroep zouden worden voorgelegd. De leestijd bleek te kort en in overleg met de voorzitter is aangegeven dat leden tot woensdag 3 november schriftelijk konden reageren. Toegezegd is dat de laatste reacties met een annotatie door de voorzitter zouden worden ingebracht in de Regiegroep op 4 november. Deze annotatie ligt nu voor.

Niet alle leden hebben ingestemd met de stuken:

- Deze leden kunnen zich vinden in de gebiedsbeschrijving, de rode draden en de puzzelstukjes, maar
- als het gaat om het document (de gebiedsanalyse), kan er geen goedkeuring worden gegeven:
  - Het document wordt ervaren als niet compleet: veel onderzoek loopt nog, of moet nog gebeuren. Ook beleid moet nog gemaakt worden. Die basis wordt als gemist ervaren.
  - Te weinig tijd gehad om alles te lezen en na te kijken.

Voor het vervolgproces richting Startdocument en definitieve Gebiedsanalyse geven deze leden in ieder geval de volgende aandachtspunten mee:

- Herstel van hydrologie
- (uit faseren van) Rietbranden (NOx, verontreiniging)
- We moeten intensiever met elkaar en sector in gesprek: er moeten initiatieven worden opgestart.
- De rol van de Stichting Weerribben Wieden: er wordt ervaren dat zij een te grote rol (en zeggenschap) krijgt in het gebiedsproces;
- Natuurherstel =/= Aanleg nieuwe natuur